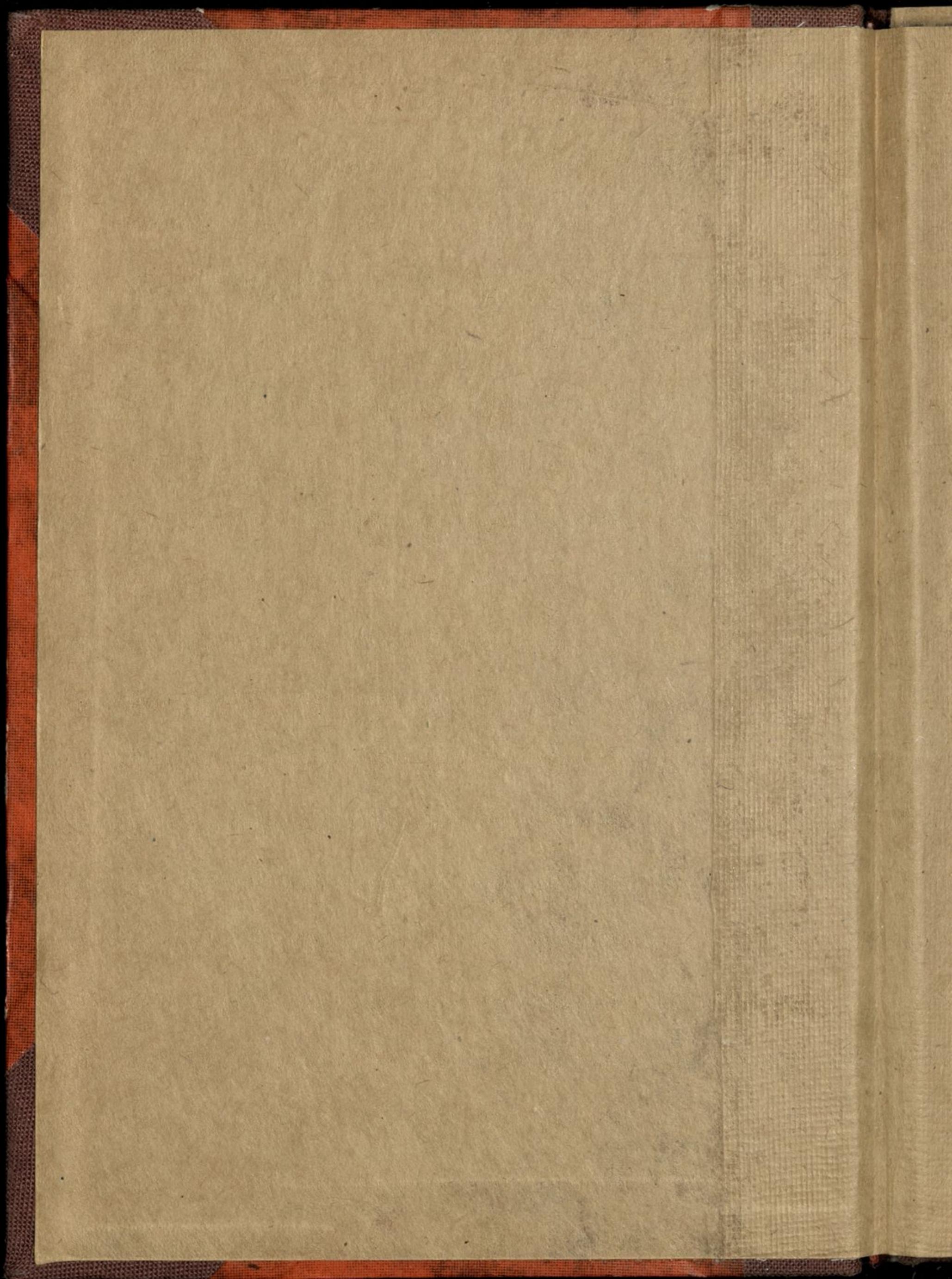

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

43235

LJUBLJANA
NEKDAJ IN SEDAJ

Vrsta B, zvezek 1.

VSE PRAVICE PRIDRŽANE

RAZGLED Z LJUBLJANSKEGA GRADA

POKRAJINSKI ORIS S PANORAMO

S P I S A L
JOS. WESTER

PANORAMO NARISAL
PET. ŽMITEK

CENA DIN 10.—

V LJUBLJANI 1929

ZALOŽILA MESTNA OBČINA LJUBLJANA

43235

43235

~~47660~~

030019793

P. n. čitateljem v blagovoljno vednost!

Dejstvo, da posetnik Ljubljanskega Grada pogreša knjižice in slike, ki bi mu razkazali in pojasnili ves obširni razgled s te vzvišene postojanke, me je napotilo, da sem napisal pričujoče delce. Akademični slikar g. prof. Peter Ž m i t e k pa je v naivno-ponazorjevalni maniri narisal v tušu »panoramo« (svetozor), ki naj predočuje gledalcu vse, kar mu zbuja pozornost, ko motri okolico in daljo.

Knjižica obsega torej dva dela: b e s e d i l o in s l i k o.

Pri sestavljanju besedila me je vodil dvojen namen: gledalcu predočiti mesto in pokrajino v krajepisnem pogledu, obenem pa ga opozoriti na vsakršne turistične, zemljepisne, zgodovinske in kulturne zanimivosti, ki so z mestom in s pokrajino v miselni zvezi. Radi tega je spis le deloma opisovalnega značaja; vobče pa je prepleten z opazkami in domislicami, ki utegnejo čitatelja ali gledalca napotiti, da se globlje zavzame za vsakršne pojave, ki jih fizični pogled le na vnanje pokazuje. Prav radi tega sem ob sklepu dodal tudi seznam slovstva, kjer utegne dovzetni čitatelj najti dovolj pojasnil in pobude za temeljitejše spoznavanje naše ožje domovine.

K »panorami« bodi pripomnjeno: Ob zgornjem robu se nahaja v smeri navpičnih črtic imenik višinskih točk z označbo nadmorske vi-

šine v metrih, pri nekaterih značilnejših vrhovih tudi z navedbo zračne razdalje (v kilometrih); n. pr. Triglav 2863 (64 km) pomeni: 2863 m absolutne višine in 64 km zračne razdalje od Ljubljanskega Grada. Na spodnjem robu so navedena imena, nanašajoča se na Ljubljano in na ravninski svet, in sicer tako, da pričetna črka, vpisana v sliki, pove pod robom celotno ime; n. pr. T (pri cerkvi v Ljubljani) čitamo spodaj: Trnovska cerkev; D = trg Domžale, r = radiopostaja istotam.

Višinski podatki so povzeti iz specialnih kart avstr. vojno-geografskega zavoda, po revidiranih izdajah iz l. 1914—1917.

Končno izrekam iskreno zahvalo geografu g. dr. Jož. Rusu, asistentu drž. študijske knjižnice, in zasebniku g. Jos. Jakopiču, prvemu kot znanstvenemu, drugemu kot turističnemu poznavalcu slovenske pokrajine, za njiju prijazno sodelovanje pri topo- in orografskem določevanju.

V Ljubljani, meseca decembra 1928.

J. W.

»— za čast in prid in blágorstvo Ljubljane,
Ljubljane, ljubice nebes in sreče!
Ozri se na snežnikov velikane,
ko jih najmlajši žarek zôre zlate
pozdravi, k' iz iztoka post'lje vstane;
dalèč okrog poglej ravní bogate,
visôcih žit na njih poglej valove,
nje reke breg, okrog zelêne trate,
poglej nje čvrste, bistrih glav sinove,
• ki vnema v srcih se jim želja sveta,
obrnit' v dóma čast vseh zgod osnove —«

Fr. Prešeren, Janezu N. Hradeckemu
ob 25 letnici njegovega mestnega žu-
panstva, v. 32—42.

»Vive Augusta Jasonis filia, Argonautarum quies,
Episcopatus sedes, Principum regia, Pietatis faulrix,
Justitiae solium, Musarum Athenaeum & deliciarum py-
ropus«.

Joannes Gregorius Thalnitscher a Thalberg — Pro-
vidus, Epitome Chronologica ... Labaci 1714, str. 107.

I.

Položaj Grada.

Ljubljanski Grad! Ne diči te tista klasična patina, ki odeva atensko Akropolo, ne blešči se s tebe zlata sulica Fidijeve Palade Atene, ne oživlja te zgodovinski genij rimskega Kapitola, niso te pojili potoki krvi kakor beograjski Kalemegdan, ne ponašaš se tako gosposko ko zagrebški Grič ali Kaptol, ni te ne zgodovina ne kultura obdarila s ponosnimi stavbami in sijajnimi spomeniki, pa vendar si značilna postojanka ne samo Ljubljančanom, temveč vsakemu rojaku in tujcu, ki poseti prestolnico Slovenije, našo belo Ljubljano, edinstvena po svojem odličnem položaju in sijajnem razgledu, ki ga razgrinjaš očem preprostega kakor tudi razvajenega gledalca. V tem pogledu se ne morejo s teboj meriti višinske točke drugih mest: ne košati graški Schloßberg, ne slikoviti Hohensalzburg, ne ponosni Hradčani v zlati Pragi, ne kraljevski Wawel v poljskem Krakovu. Zakaj nobena teh višin, dvigajočih se iznad prostranih mestnih naselbin, ne nudi tako obsežne, obenem pa tako raznolične pokrajinske slike kakor naš Grad, čelo bele Ljubljane, katerega daleko vidni štirivoglati, v normanskem slogu zgrajeni, zobčasto obrobljeni stolp je značilo, pravcati »seméion« slovenske prestolnice. Ploščad na tem stolpu dosega s svojim vidikom

vse višje mejne točke naše pokrajine in proži tako svojevrsten razgled kakor v naši državi nobena druga mestna postojanka s približno enako relativno vzpetostjo.

Poleg nasprotij v vnanjih zemeljskih oblikah je človek še sam pripomogel, da se je lice vse pokrajine še bolj oživilo in okrasilo. Pod teboj leži procvitajoče, vedno bolj se šireče glavno mesto, obsežna, umno obdelovana ravnina, posejana z ličnimi vasmi, prepletena s prometnimi progami cest in železnic; širok plastičen okvir pa tvori gričevje, hribovje in gorovje, dvigajoče se na robéh do nebotičnih višin. In kamorkoli obrneš pogled, se ti kažejo bele cerkve in njih vitki stolpi. Ne najdeš izlepa drugje tako oživljene pokrajine kakor prav v slovenskem predelu Alp. »Okoli bujne ravnine same gore in vendar pri vsakem okretu tako različne ne le po višini, ampak tudi po svoji obliki in značaju, vnanjem in geološkem. Tam orjaški, masivni, fantastično nazobčani zid sivih in zelenih vrhov, tu položni, rekel bi, mehki hrbtovi dolenjskih goric s svetlimi božjimi hrami, in zopet tam, kjer se nam na večer nebo žari, valovito hribovje prav tako mehkih linij v svojem temnem koloritu: gozdovi in zopet gozdovi z redkimi lisami svetlozelenih trat, ta večni vir lepote in poezije«, tako je, prevzet od pestrosti tega razgleda, zapisal odlični naš potopisec.¹

Kdo bi ne pritrdil nasvetu, ki ga je izrekel znani alpinist, prof. Johannes Frischauf: »Kein Besucher von Laibach, der sich auch nur eine

¹ Gl. J. C. Oblak, Tam, kjer se večer žari... Plan, Vestnik, 1923,

Stunde daselbst aufhält, sollte es versäumen, diesen herrlichen Aussichtspunkt zu besichtigen«?¹ (»Popotnik, ki prideš v Ljubljano, pojdi, tudi če se mudiš tu le eno uro, vsekakor na Grad, na to krasno razgledišče!«)

* * *

Ti, ki se še nisi nikoli povzpел iznad mestnega vrvenja na to skromno višavo — saj se dviga jedva 70 metrov nad ljubljanskim nivelom — pojdi z menoj na Grad, da ti razkažem krajevne in pokrajinske znamenitosti, ki se odpirajo pogledu v mestu samem, v njega bližnji in daljni okolici, tja do veličastnega krajnega obzora, kjer se v mogočnih lokih odražajo robovi Julijskih Alp, Karavank in Kamniških Grintovcev, na nasprotni strani pa vrhovi Pograjskih (Polhograjskih) Dolomitov, v ozadju kopičaste planote Trnovskega gozda, Hrušice ter Notranjskega Krasa in valovito Dolenjsko hribovje, ki z Zassavsko višinsko rajdo zaključuje ta velikanski gorski kolobar.

Kamorkoli se obrneš, povsod zreš zanimivo pokrajinsko prizorišče s pestrimi kulisami in sijajnimi prospekti. V žarišču te zavzetne naravne slike pa se beli naša prestolnica, prometno in prosvetno središče slovenskega naroda. Na sev.² strani se širi plodna Ljubljanska ravnina,

¹ Joh. Frischauf, Die Sannthaler Alpen, Wien, 1877, str. 56.

² Za svetovne smeri se rabijo kratice: sev., juž., vzh., zap. ali mednarodne značke: N = Nord, sever; S = Sud, jug; E = Est ali East, vzhod; W = West, zapad; NW = severozapad i. t. d.

ki prehaja onstran dvovrhe Šmarne gore, te najznačilnejše planinske postojanke v bližnji okolici, v Kranjsko, na desni strani pa v Kamniško ravan. Globoka struga Save preteka to skrbno obdelovano, s številnimi vasmi naseljeno ravnino od sev. zap. v vzh. smer.

Na juž. plat pa ima bližnja okolica bistveno drugačen značaj: Ljubljansko Barje je to, ok. 19.000 ha obsegajoča ravnina, ki jo namakaleno se vijoča Ljubljanska, kraška reka, izvira joča tam v Močilniku pri Vrhniki, obkrožujoča znožje Ljubljanskega Grada, da se tam na vzh. pod Zalogom združi s svojo gorenjsko posestrimo Savo. Kot naravna meja pa se med obe po svojem geološkem licu dokaj različni ravnini vrivajo razmerno nizki podanki Rožnika, Šišenskega vrha in Golovca z Ljubljanskim Gradom, ki je v svojem bistvu le skrajni njega podaljšek, pravi »promuntorium«. S svojim odličnim položajem kot dolinski »zapah« je dal že v sivi davnini povod, da se je tu na tem v strateškem in prometnem oziru važnem mestu ustanovila naselbina, ki je bržčas že pred rimsko dobo dobila ilirsko ime Emone.

A tudi tistega, ki že pozna to pokrajinsko panoramo, utegne zanimati, če ga opozorimo na to ali ono posebnost, ki jo je morda prezrl, motreč le celotnost slike, ne da bi se zmenil za nje posameznosti.

II.

Pristop na Grad in obhod po njem.

Ljubljanski Grad je podolgasta zemeljska vzpetina, ki se dviga v smeri od NW¹ proti SE iznad obrežja Ljubljanice (292 m abs. viš.) na treh straneh dokaj strmo v višino ter se vleče kot prilično raven hrbet od grajskega poslopja (366 m) do starih utrdb, t. zv. »Šanc« (372 m). Od tu se greben preko Regalijevega gaja in Orlovega vrha položno niža do Gruberjevega prekopa, ki kot globoka zareza, delo človeških rok, loči Grad od Golovca.

Značilno potezo Ljubljanskemu Gradu daje pač ogromna starinska zgradba, ki je dala hribu svoje ime; najmarkantnejša stavba v tem mnogokotnem sklopu zidovja pa je 31 m visoki prizidek na sev. zap. strani, štirivoglati grajski stolp, na svoji ok. 30 m² obsežni vrhnji ploščadi najvišja točka Ljubljane in nje najlepše razgledišče. Ta stolp, na videz srednjeveškega značaja, so zgradili v sedanji obliki l. 1848; prej je stal na istem mestu lesen stolp, ki je prav tako kakor sedanji zidani služil požarnemu čuvaju, pa tudi mestnim »piskačem«, ki so naznanjali Ljubljančanom dnevne čase in praznične dogodke, a ga je l. 1813. uničilo vojno obstreljevanje.

Grad s svojim značilnim stolpom se je tako bistveno stôpil z mestno sliko Ljubljane, da si je brez Gradu in brez stolpa sploh ne moremo predstavljati. Do sredi 19. stoletja se je dvigala na nasprotnem robu visoka, zidana stavba, t. zv. »meščanska bastija«, ki je služila v obrambne

¹ Gl. opombo na str. 10.

svrhe. Sedaj je svet na teh utrdbah izravnani in ga prerašča trata, le okrušeno temeljno zidovje in Ljubljčanom domače ime »Šance« še pričata o srednjeveški trdnjavi.

Na Grad lahko dospeš z več strani. Glavni dostopi so:

1. Z Vodnikovega trga izpred Vodnikovega spomenika po Študentovski ulici, ki prehaja pri zadnji hiši v tesno pot, ki jo obgraja na desni zidovje korarskih vrtov, na levi pa strmina Grajskega pobočja. Pri prvem ovinku se cepi od glavne poti steza Za ograjami, ki drži po zap. najstrmejšem delu Grada do pod stolpa, kjer se strinja z Mačjo stezo. — Po lepo izvedeni vijugasti glavni poti s petimi ovinki se vzpenjaš zložno navkreber. Že za tretjim ovinkom se ti odpre pogled na mesto, stolnico, Vodnikov trg, Krekov trg in čim više prihajaš, tem širši pogled imaš proti N tja do Kamniških Alp in zasavskih hrbtov. V 10 minutah dospeš izlahka na Grad, na Grajsko planoto, prostrano, s kostanji zasajeno ravnico z gostilniško lopo.

2. Iz Florjanske ulice mimo cerkve sv. Florjana po Ulici na Grad. Na drugem ovinku te ulice se družijo z njo strma, deloma stolbasta izvedena steza Reber, ki drži od Starega trga kot bližnjica za dostop na Grad. Malo više pri vodnjaku se cepi od te ulice Mačja steza, ki drži ob robu prostora, kjer je stala na desni nekdanja cerkva sv. Rozalije, v smeri proti grajskemu stolpu, kjer se strne s stezo Za ograjami, omenjeno pod 1. — Nekaj korakov više se cepi od Ulice na Grad levo v strmo Osojna pot, ki drži naravnost na Grajsko planoto, desno pa prehaja v širši kolovoz, ki te

po juž. pobočju v napetem ovinku privede do križišča poti na slemenu sredi Grajskega drevoreda.

3. Vozna cesta, ki drži od stika Gruberjeve ceste s Karlovško cesto, se dviga v zložnem klancu pod Orlovim vrhom in Regalijevim gajem na Grad, kjer se na slemenu strne z Ulico na Grad (glej pod 2), in teče na to vzporedno z Grajskim drevoredom do Grajske planote. Ta pot je uporabna za promet z vsakršnim vozilom, tudi za kolo in avtomobil. — Kdor noče iti vseskoz peš po tej cesti, krene lahko na levo po pešpoti skozi mlado smrečje na Orlov vrh, ki nudi spričo gostega vejevja le skromen razgled, in dalje skozi Regalijev gaj, smrekov gozdič z znamenjem Matere božje. Tako dospe prav pod zidovje starih utrdb, kjer se more ali po zložni ali tudi po strmi stezi povzpeti na razgledno planoto Na utrdbah («Šancah»).

Razen teh treh glavnih dostopov imamo pot na Grad še iz Streliške ulice, in sicer po Stolbi ali po Lončarski stezi, ki se obe strneta pri odsojno ležeči Rasbergerjevi vili. Od tod greš po strmih lesenih stopnicah (stolbi), da prideš na zložnejšo stezo, ki drži po pobočju malone vodoravno do Ceste na Grad pod Regalijevim gajem (glej pod 3).

Potrebna bi bila vsaj še ena pot na Grad s sev. vzh. strani, to je s Poljanskega konca. Za tujski promet bi dobro služila vzpenjača, ki bi potnika v par minutah dvignila na grajski hrbet. Izhodišče za tako žično vzpenjačo bi bilo na Krekovem trgu, višinska postaja pa na robu Grajske planote.

Pojdi po katerikoli poti na Grad, na vsaki se ti odpira svojevrsten razgled, tem obsežnejši, čim više se popenjaš. Najlepše razgledišče pa je kakor naravno na slemenu, ki je tako ugodno položeno, da si šetaje se ogledaš ves obzor, kar ga nudi Grad.

Za smotreno razgledovanje priporočamo oboje: šetnjo po grajskem hrbtu od starih Utrdb po Grajskem drevoredu in na to po Razgledni stezi ob gradu samem, kot zaključek pa vzpon na stolp.

Šetalni razgled lahko omejimo v tri izrazite predelke (sektorje).

I. sektor — ESW — se odpira z južnega in zapadnega roba Utrdb. Po najznačilnejši vzpetosti se lahko zove »K r i m s k i s e k t o r«. Razgled proti bližnjemu SE zastirajo krošnje smrek, ki iz Regalijevega gaja štrle nad obrobno višino Utrdb.

II. sektor — NE — se odpira šetalcu na hoji po Grajskem drevoredu, zlasti če se drži steze na sev. robu. Po glavni planinski skupini, ki je vidna v vsem svojem razsegu, nazivljemo ta predelek »K a m n i š k i s e k t o r«.

III. sektor — NW — je odprt gledalcu, ko se šeta po Razgledni stezi ob sev. in zap. znožju grajskega poslopja; njega najlepši odsek je ob zidani ograji (prsobranu) vnanjega dvorišča na znožju grajskega stolpa. Od tu se najbolje vidijo Pograjski Dolomiti in drugi vrhovi tja do Julijskih Alp, na desno pa Karavanke. Po najvišjem vrhuncu pritiče temu sektorju naziv: T r i g l a v s k i s e k t o r.

Najodličnejše razgledišče je pač raz najvišjo grajsko postojanko, to je s ploščadi vrhu stolpa.¹

Kdor hoče uživati razgled v neprekinjenem obsegu, naj se potrudi na stolp. Le neposredno v znožju Grada ležeča Šentklavški in Poljanski okraj sta odtod slabše vidna kakor iz II. sektorja, pač ker ju zastira grajsko poslopje in njega streha.²

Na osnovi priložene »panorame« naj opazovalec prične razgledovanje najprej tam, kjer se višinski svet najbolj bliža Ljubljani, to je pri Golovcu, nato pa motri dalje v smeri na desno najprej mestni okoliš, za tem ravninski in končno planinski svet do skrajnega horizonta. »Slika se vrsti ob sliki in v čudoviti, osvajajoči harmoniji se spajajo mnogoličnost in enovitost, ljubkost in veličastvo.«³ In znani naš prirodni esteta dr. J. C. Oblak je ta razgled dobro označil z besedami: »So razmeroma nizke točke v naši domovini, raz katere se ti zdi ta domovina pravi paradiž; ena izmed takih je — Ljubljanski Grad.« (Pl. Vestn., 1928, str. 276.)

¹ Glavni vhod na stolp je na zap. strani grajskega poslopja. Po vijugasto izpeljanih stopnicah prideš najprej v sobo požarnega čuvaja, kjer se vpišeš v knjigo in plačaš majhno vstopnino. Odtod se po strmih stopnicah povzpneš k zvonovom in stolpni uri ter dospeš končno na vrhnjo ploščad. Vseh stopnic v stolpu je 168.

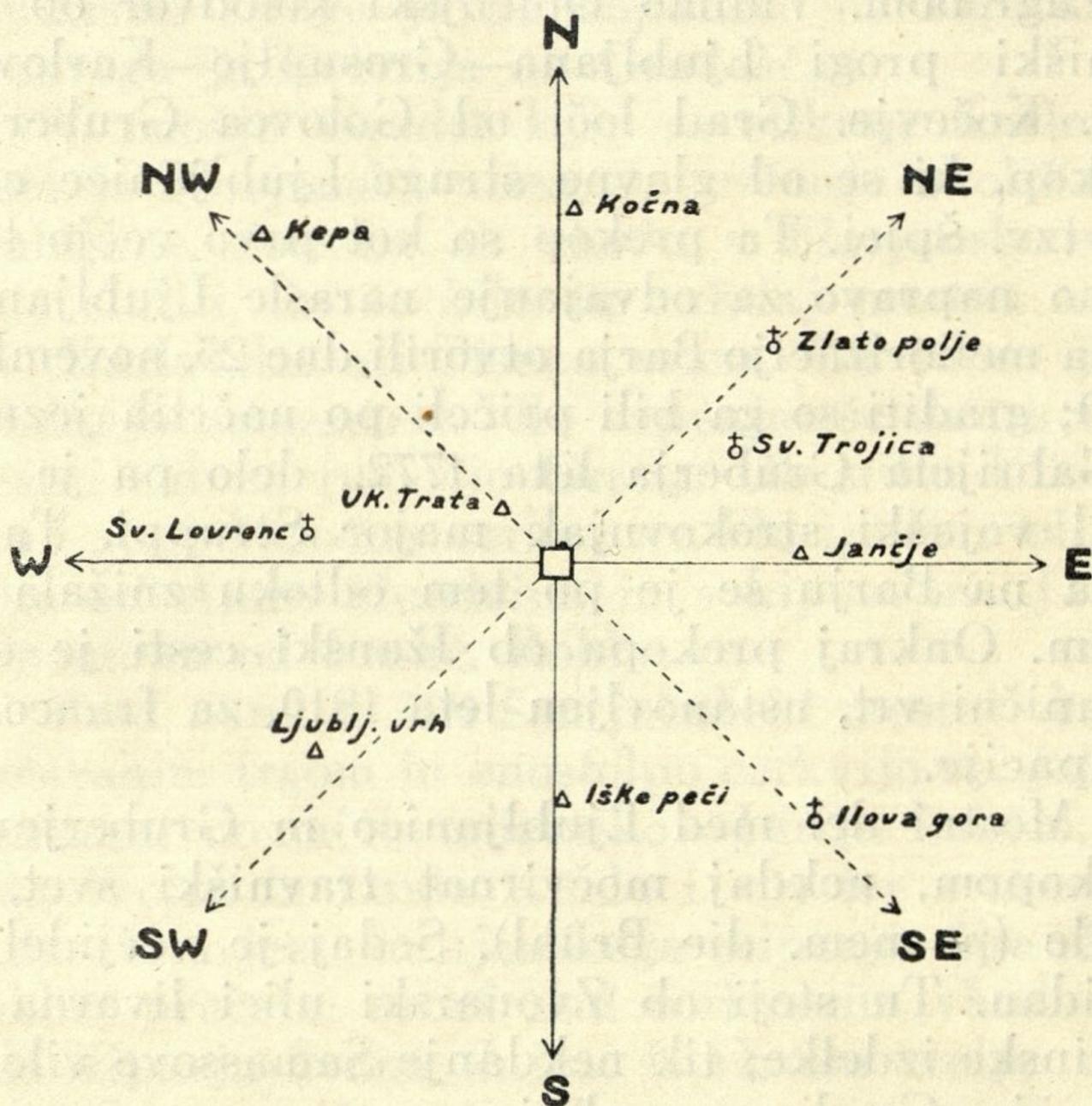
² Mestna uprava naj bi vrhu stolpa na okrajkih napravila orientacijske plošče. Tudi bi razgledovalcem dobro služil velik daljnogled, pritrjen na gibljivo železno stojalo in opremljen z avtomatično napravo za uporabo.

³ Gl. Rado Murnik, Matajev Matija, Knezova knjižnica, XVI., str. 93.

III.

Mesto in obmestje.

Pričnimo z razgledovanjem v nekem sestavnem redu: premostrimo najprej mesto samo in njega bližnjo okolico. Naše razgledišče je na grajskem stolpu. A tudi, kdor motri razgled s katere druge postojanke na Gradu, se s priloženo

panoramno v roki lahko orientira na poedinih sektorjih, morda še intenzivneje, ker opazuje le v eni, kolikor toliko omejeni smeri.

Splošno orientacijo predočuje vetrovnica, ki so v njej označene najmarkantnejše točke glavnih in stranskih strani neba, čeprav se ne krijejo vse geometrično točno z nakazano smerjo.

Pričnimo s pogledom na Utrdbe, izravnano, malone okroglo planoto, ki jo ob robu obkroža s peskom posuta pot. Ob juž. znožju Golovca, ki se vleče v juž. vzh. smeri proti najvišji vzpetini, dolomitskemu Molniku, kot pregrada med Ljubljanskim poljem in Barjem, se širi predmestna Kurja vas na obeh straneh Dolenjske ceste, ki veže Ljubljano z Dolenjskim, odn. s Karlovcem in Zagrebom. Vidimo Dolenjski kolodvor ob železniški progi Ljubljana—Grosuplje—Karlovec, odn. Kočevje. Grad loči od Golovca Gruberjev prekop, ki se od glavne struge Ljubljanice cepi pri tzv. Špici. Ta prekop so kot prvo večjo tehnično napravo za odvajanje narasle Ljubljanice in za meliorizacijo Barja otvorili dne 25. novembra 1780; graditi so ga bili pričeli po načrtih jezuita p. Gabrijela Gruberja leta 1772., delo pa je dovršil vojaški strokovnjak major Struppi. Talna voda na Barju se je po tem odtoku znižala za 70 cm. Onkraj prekopa ob Ižanski cesti je drž. botanični vrt, ustanovljen leta 1810. za francoske okupacije.

Mestni del med Ljubljanico in Gruberjevim prekopom, nekdanj močvirnat travniški svet, so Prule (po nem. die Brühl). Sedaj je večjidel že zazidan. Tu stoji ob Zvonarski ulici livarna za kovinske izdelke; tik nekdanje Samassove vile na pobočju Grada se nahaja znana zvonarna (od leta 1767.). Na Prulah ob Ljubljanici stoji IV. mestna deška osnovna, obenem I. deška meščanska šola. Prule so po lesenem mostu zvezane s Trnovim, predmestjem, ležečim med Ljubljanico, Gradaščico in Malim grabnom. Dolga cesta onstran mostu je Opekarska cesta, ki drži v juž. zap. smeri dalje preko Malega grabna v Mestni log.

— V Trnovem je dvostolpa župnijska cerkev, prenovljena po potresu l. 1895. v moderno-bizantinskem slogu, s slikami Val. Mencingerja (Metzingerja) in Pavla Künla. Levo od cerkve stoji tzv. Nušakova vojašnica, sedaj mestna stanovanjska hiša. Na sotočju Malega grabna in Ljubljani je prostor Ljubljanskega sportnega kluba, nasproti na desnem bregu Ljubljani pa mestno javno kopališče. Drugo javno kopališče na zap. koncu Trnovega je Kolezija ob Gradaščici.

V znožju Grada, kjer se stikata Karlovška cesta in Florjanska ulica, se pričinja okoliš stare Ljubljane. Soteska ob vhodu v Florjansko ulico daje slutiti, da so bila tu nekdanja mestna vrata, tzv. Karlovška ali Pisana vrata. Od tu se je za nekdanjo Samassovo vilo vzpenjal še danes vidni mestni zid na pobočje Grada. Ob stiku Ulice na Grad stoji baročna cerkev sv. Florijana z oltarno sliko od Andr. Herrleina in s kipom sv. Janeza Nepomuka od Franč. Robbe.

Pred nami se širi Šentjakobski mestni okraj s prostranim trgom in enostolpo cerkvijo sv. Jakoba s slikami domačih umetnikov Jurija Šubica, Janeza Wolfa in Pavla Künla i. dr. ter z marmornatim oltarjem italijanskega kiparja Frančiška Robbe; pročelni relief nad cerkvenim vhodom je delo kiparja Ivana Zajca. Cerkveni stolp, visok 65 m, dosega višino Grada ter se v tem pogledu kosa s stolpom cerkve sv. Jožefa. Na Sv. Jakoba trgu sta spomenik s kipom Matere božje (iz leta 1681.) ter nekdanja Virantova hiša, sedaj direkcija pošte in telegrafa. Na nasprotni strani stoji mestna dekliška osnovna, odn. I. dekliška meščanska šola, na prostoru, kjer je bržkone stala v stari Ljubljani prvotna »mestna hiša«, pozneje pa jezu-

itska gimnazija (do leta 1773.); nato je bilo tu redutno poslopje (do potresa leta 1895.).

Od Sv. Jakoba drži preko Ljubljance beton-ski most na levi breg: juž. Krakovski nasip, sev. Breg, zap. pa Cojzova cesta s Cojzovo spominsko piramido. Veliko poslopje na voglu (sedaj last Pet. Kozine) je bilo prej v posesti rodbine baronov Cojzov; tu je bilo za slovitega kulturnega mecena Žige Cojza zbirališče ljubljanske družbe in slovenskih prosvetljencev Ant. Linhart, Jur. Japlja, Jern. Kopitarja, prvega slovenskega pesnika Val. Vodnika i. dr. Na Bregu je bil svoj čas jako živahen promet, ker je bilo tu prekladališče blaga, ki so ga prevažali po Ljubljanci na Vrhniko in narobe. — Ob Cojzovi cesti levo stoji II. mestna deška osnovna šola »na Grabnu«; to ime še hrani spomin na nekdanji jarek ob mestnem zidu, ki je držal od Ljubljance do starega rimskega zidu ob sedanji Emonski cesti.

Predmestje med Cojzovo cesto, Ljubljanco in Gradaščico je Krakovo, naselbina večjidel priltičnih hiš s slemenskim pročeljem; Krakovčani pridelujejo na svojih obsežnih vrtovih zelenjavo in sočivje. Onstran Krakovega je Mirje,¹ mestni del, nazvan po ostankih starega zidu, ki je v velikem pravokotniku obdajal rimsko mesto Emono. Na Mirju in na parcelah proti Gradaščici se širi novi mestni okraj, v katerem dominira največja ljubljanska šolska zgradba, drž. tehniška srednja šola, za njo pa univerzitetni tehniški inštitut. Dalje v ozadju ob Tržaški cesti se vidi drž. tobačna tvornica; j. zap. ob Tržaški cesti se širita vasi Glince in Vič z visokim romanskim cerkve-

¹ Mir (lat. murus, nem. Mauer) = zid, ograda iz zloženega kamnja.

nim stolpom. Na desno preko železniške proge se vidi nova mestna naselbina Rožna dolina, nad njo kraljuje Rožnik, lep razgleden hrib z daleč vidno cerkvico Matere božje; oltarna slika v njej je delo Jurija Šubica.

Vrnimo se v mesto! Vidne so le strehe in deloma zgornja nadstropja hiš Starega trga, ki pred očuje s Florjansko ulico in njenimi stranskimi uličicami (Žabjak) najstarejši del Ljubljane. Značilna za staro Ljubljano je glavna stavbna črta: velikanski eliptično zakrivljen lok, ki veže Florjansko ulico—Stari trg—Mestni trg—Pred škofijo s sedanjim Vodnikovim in Krekovim trgom. Ta stavbna smer se povsem prilega znožju Grajskega hriba, na drugo stran pa strugi Ljubljanice. Širina prometnega prostora se ravna po razdalji Ljubljanice od grajskega podanka: tesni Stari trg — najožje mesto je Pod Trančo — prehaja v vedno bolj se odpirajoči Mestni trg, ki dosega pred Mestno hišo (magistratom) svojo največjo širino.

Dva mostova, železni Hrdeckega most, imenovan po zaslužnem ljubljanskem županu Janezu Nep. Hrdeckem (županoval od l. 1820. do 1846.) — zvan tudi Črevljarski most — in iz rezanega kamena zgrajeni Frančiškanski most vežeta onkraj Ljubljanice ležeči mestni del z osredjem. Štirje trgi — Novi (Turjaški), Valvazorjev, Kongresni in Marijin trg — so vsak zase pomembno žarišče. Novi trg, kratko dobo nazvan Turjaški trg po Turjaških grofih, ki so bili najodličnejša kranjska plemiška rodovina, je bil središče ljubljanske plemiške četrti, ki se je strogo ločila od trgovskega in obrtniškega starega mesta na desnem bregu Ljubljanice. Na Novem trgu in v Gosposki ulici so stale visoke palače kranjskih plemičev;

najimenoitnejši med njimi je bil »knežji dvorec«. Na prostoru le-tega se širi sedaj nezazidana trata med Novim trgom in Vegovo ulico. Tu prehaja v Valvazorjev trg, nazvan po slavnem kranjskem zgodovinarju 17. stol. Najzanimivejša stavba tu je Križevniška cerkev (Križanke), baročna središna zgradba iz začetka 18. stol. s šesterostraničnim stolpom, ki se dviga iznad kupolske strehe.

Na Valvazorjevem trgu se stikata Emonska (juž.) in Rimska cesta (zap.). Že imeni pričata, da tečeta obe cesti po svetu nekdanje rimske Emone; tudi v imenu Gradišče še tiči lokalna označba tega zgodovinskega torišča. Sev. od Valvazorjevega trga se loči Vegova ulica, nazvana po slavnem matematiku Juriju Vegi. Na sev. koncu te ceste, ki se steka na Kongresni trg — imenovan po vladarskem kongresu l. 1821. — se dviga moderna palača Slovenske univerze, ustanovljene po političnem prevratu leta 1918. Prej je na tem mestu stal dvorec kranjskih vicedomov in deželnih glavarjev. Mogočna v normanskem slogu zidana stavba nasproti univerzi ob Vegovi ulici je drž. realka.

Kongresni trg je najobsežnejši ljubljanski trg. Do dveh tretjin ga pokriva Zvezda, drevored, šireč se na prostoru nekdanjega kapucinskega vrta; njega juž. del pa je odprt prostor, pokrit z bazaloidnim tlakom. Nad tem prostorom se dviga visoko pročelje uršulinske cerkve, impozantne baročne stavbe iz prve polovice 18. stol.; veliki oltar v njej, najvišji v Ljubljanski škofiji (14 m), je delo kiparja Franč. Robbe. Pred cerkvijo stoji sedaj sloveči steber sv. Trojice, ki so ga l. 1927. prestavili na to mesto s prvotnega stojišča na Dunajski cesti s stare Ajdovščine. Cerkev

obdaja na dveh straneh samostan z več dekliškimi šolami, v ozadju pa se širi prostrani samostanski vrt, največji v mestnem središču. Na nasprotnem koncu trga ob Ljubljani stoji Filharmonija z veliko koncertno dvorano, ki služi tudi za kinopredstave; v istem poslopju se nahajajo poslovni prostori Ljubljanske borze. Ob vhodu v Šelenburgovo ulico je velika zgradba Kazine, kjer je bilo pred prevratom shajališče ljubljanske nemške družbe; sedaj sta v pritličju kavarna in restavracija »Zvezda« s senčnatim vrtom.

Marijin trg, glavno prometno križišče, krasi spomenik pesnika dr. Franceta Prešerna, umotvor kiparja Ivana Zajca iz leta 1905. (Z Grada se spomenik ne vidi, ker ga zakriva vogel t. zv. Kresije, visoke palače meščanske imovine v Stritarjevi ulici.) Trg obvladuje visoka dvostolpa frančiškanska cerkev iz druge polovice 17. stol. s slikami Mat. Langusa, Andreja Herrleina, Val. Mencingerja in drugih domačih slikarjev, véliki oltar pa je delo Franč. Robbe. Krasno obrežno promenado, ki jo sedaj betonski oporni zidovi ob Ljubljani le nakazujejo, bo nudila pot, ki bo držala na obeh bregovih Ljubljane od Marijinega trga na Breg, odn. po Cankarjevem in Gallusovem nabrežju do Sv. Jakoba. Žal, da stoje regulacijska dela ob Ljubljani zbog raznih neprilik nedovršena že od leta 1914. dalje.

Z Marijinega trga drži Prešernova ulica do glavne pošte, kjer je izhodišče Dunajske in Aleksandrove ceste. Nasproti glavni pošti se dviga visoka resna stavba, palača Ljubljanske kreditne banke. Po Aleksandrovi cesti, glavni promenadi Ljubljančanov, prideš do Bleiweisove ceste; tu stoji levo Narodno gledališče (opera), dočim je

Dramsko gledališče vidno v Gradišču preko realke. Na desno se dvigata nova palača Poštne hranilnice in Narodni dom, v katerem sta nastanjeni Narodna galerija in velika telovadnica Ljubljanskega Sokola. Ob Bleiweisovi cesti proti jugu stoji Narodni muzej z bogatimi prirodopisnimi in kulturno-zgodovinskimi zbirkami; istotam se nahaja etnografski (narodopisni) muzej. Dalje proti jugu prideš do palače velikega županstva. V Trubarjevem parku nasproti Narodnemu domu se skriva marmornati spomenik početnika slovenskega slovstva Primoža Trubarja, delo kiparja Franč. Bernekerja.

Preko dvotirne železniške proge dospeš v Lattermannov drevored, zasajen l. 1815. po odhodu Francozov in imenovan po tedanjem avstrijskem guvernerju Lattermannu; to je največji ljubljanski javni park z izprehajališči in sportnimi igrališči («Atena»). Na desno stoji Jakopičev umetniški paviljon, kjer se večkrat prirejajo umetniške razstave. V ozadju prehaja drevored v Tivolski park, kjer lahko opaziš Tivolski grad Podturen in hotel Tivoli, oboje last mestne občine. V sev. smeri se pod gozdom vidi Cekinov (Szegönyjev) grad, sedaj last rodbine Koslerjev, na skrajnem robu šišenskega gozda pa restavracija Bellevue z lepim razgledom proti N in E. Zadaj se dviga gozdnati Šišenski vrh z obsežnim razgledom in sledovi t. zv. francoskih okopov. Na ta vrh bi sodil visok razgleden stolp, kjer bi bilo najlepše razgledišče v ljubljanski okolici.

Pri palači Kreditne banke desno se pričinja prometna Dunajska cesta, od katere se na Ajdosčini pri Figovcu (znana gostilna z vzidano ploščo v spomin Prešernovemu prijatelju Andreju Smo-

letu) cepi Gosposvetska (dalje ven Celovška) cesta v sev.-zap. smeri kot glavna prometna zveza z Gorenjsko. Ob njej vidiš stolp protestantske cerkve in Kolizej, največjo stanovanjsko zgradbo izpred potresne dobe, levo pa poslopje I. državne gimnazije. Onkraj železniške proge se vidi novo kopališče sportnega društva »Ilirije« in velesejmišče, s paviljoni zazidan prostor, kjer se vrše vsakoletni Ljubljanski velesejmi. Nato sledi Spodnja Šiška, sedaj priključena k mestu Ljubljani kot okraj VII, z veliko pivovarno »Union«. V Šiški, naselbini, ki se naglo širi na Ljubljansko polje, stoji nova župna cerkev sv. Frančiška, moderna bazilika z antičnimi (dorskimi) motivi, zgrajena po načrtih arhitekta univ. prof. Jož. Plečnika; cerkev je bila posvečena leta 1926. ob 700 letnici sv. Frančiška Asiškega.

Dunajska cesta drži proti N na Posavje. Onkraj železniške proge je videti staro pokopališče pri Sv. Krištofu (sedaj opuščeno); zadaj desno artiljerijska vojašnica kralja Aleksandra I., levo pa »Stadion« Orlovske zveze, prva tovrstna sportna naprava v Sloveniji in sploh v Jugoslaviji.

Vrnimo se v mesto! Pod nami so vidne hiše na vnanjem loku Mestnega trga, vidimo peterostranični stolpič Mestne hiše (magistrata); tristranični vitki obelisk Robbovega vodnjaka ni viden. Lep pogled se nudi na Stritarjevo ulico in Marijin trg; ob Miklošičevi cesti se dviga veliki hotel »Union«, dalje ob tej cesti je Trg kralja Petra z justično palačo, pred njo spomenik z doprsnim kipom slavnega slovenskega učenjaka slavista Frana Miklošiča.

Od Marijinega trga desno se pričinja Šentpetrsko predmestje s Cesto sv. Petra, najdaljšo

Ljubljansko cesto, ki drži proti E do dvostolpe baročne cerkve sv. Petra. Tu je sedež največje in najstarejše predmestne župnije, ki je svoj čas obsegala malone vse porečje Ljubljanice dol do Zaloga in na nasprotni strani gor do Logatca in Godoviča. Sedanja cerkev je stara 200 let (zidana v letih 1730. do 1733.), okrašena s freskami Julija Quaglia in s slikami domačih umetnikov Valentina Mencingerja, Frana Ilovšeka, Mat. Langusa i. dr. — Za to cerkvijo opazimo paviljone oblastne javne bolnice ob Zaloški cesti, zasebno zdravilišče »Leoninum«, levo pa javno žensko bolnico (prej ubožnica).

S stolpa je pogled na Šentklavško in Poljansko četrt deloma zastrt po grajski strehi; tem bolje pa se vidi tja iz Grajskega drevoreda. V znožju se dviga dvostolpa stolnica Sv. Miklavža z imponantno kupolo; cerkev v sedanji obliki je iz začetka 18. stol. Notranjost dičijo freske slikarja Jul. Quaglia, kupolo pa, kakor tudi več oltarnih slik, je slikal Prešernov prijatelj Matevž Langus. Marmornata angela ob tabernakeljskem oltarju sta delo kiparja Franč. Robbe. S stolnico zvezan je škofijski dvorec; za stolnico stoji duhovniško semenišče z znamenitim portalom.

Izpred škofije pridemo na prostrani Vodnikov trg, kjer je stala do potresne dobe stara gimnazija (licej). Od l. 1889. stoji na tem trgu Vodnikov spomenik, ki ga je modeliral kipar Alojzij Gangl. Sedaj je Vodnikov trg tržišče za zelenjavo, sočivje in vrtno pridelke, dočim stojé na Pogačarjevem trgu branjevske stojnice za sadje, v Šolskem drevoredu pa mesarske lope. Na vseh teh prostorih je vsak delavnik dopoldne živahno vrvenje, zlasti ob tržnih dneh v sredo in soboto.

Na sosednjem Krekovem trgu stojita Mestni dom in poslopje finančnega ravnateljstva. Pri Zmajskem mostu se dviga visoka zgradba Jugoslovanske tiskarne. Ob Resljevi cesti, ki se križa s Sv. Petra cesto in drži v sev. smeri do kolodvorskih skladišč, vidimo poslopje drž. moškega in ženskega učiteljišča, dalje ob Slomškovi cesti mestno plinarno, na desno pa mestno elektrarno. Od tu proti E stoji moderno-gotska stavba cerkve Srca Jezusovega s hišo misijonarjev lazaristov. Na nasprotni strani je velika vojašnica vojvode Mišiča in Sokolski dom na Taboru z letnim telovadiščem (moderna zgradba z jugoslovanskimi motivi po načrtih arhitekta Iv. Vurnika).

Onstran kolodvorskega tirovja opazimo na ravnem Ljubljanskem polju novo pokopališče pri Sv. Križu, desno pa Stari in Novi Vodmat ob nekđ. Zeleni jami s tvornicami za cikorijo, za klej, za pločevinaste in za kemične izdelke. Proti E prehaja Vodmat v vas Moste, niže doli pa se širi Selo s cerkvico in samostanom karmeličank ter z oblastno žrebčarno.

Krekov trg prehaja vzh. v Poljansko predmestje, v katerem so najvažnejše stavbe: poslopje II. drž. realne gimnazije, kjer je tudi nastanjena drž. študijska knjižnica, nova mestna stanovanjska hiša in jezuitska cerkev sv. Jožefa, v romanskem slogu dovršena leta 1922.; to je najdaljša cerkev v ljubljanski škofiji — ladja je dolga 68 m — stolp sam pa meri 63 m v višino in dosega malone višino Grajskega slemena. Na Spodnjih Poljanah, ki se pričenjajo na Ambroževem trgu, je omeniti Lichtenturnov dekliški, zraven tega pa deški učni zavod Marijanišče z internatom, dalje veliko vojašnico kralja Petra I. ter živinsko sejmišče z

najmoderneje urejeno mestno klavnico; visoki beli stolp pri klavnici vsebuje hladilne naprave. Ob Ljubljani stoji stara zgradba nekdanje »Cu-krarne«, sedaj deloma stanovanjska hiša, deloma tvornica za pletenine. Dalje ob Ljubljani vidimo nekdanjo prisilno delavnico (sedaj zavod za umobolne), zadaj pa se pričinja nova naselbina Kodeljevo. Med drevjem opaziš starinski gradič Turn, last rodbine Codellijev, onstran Gruberjevega prekopa pa čedno naselbino Štepanjo vas s cerkvico Božjega groba v ravnem polju.

Obrnimo se zopet proti Golovcu! Tu v znožju od Poljanskega mostu proti Kurji vasi se niza obcestna naselbina Hradeckega vas; vzporedno s cesto teče proga Dolenjske železnice, ki gre čez Gruberjev prekop tik za mestno klavnico. Pobočje Golovca pokriva redki gozd borovja in domačega kostanja. Edina stavba, ki sameva sredi jase na Golovcu, je zdaleka lepo vidna, a, žal, povsem zanemarjena gostilniška vila. Semkaj bi sodil visok razgledni stolp, zakaj razen na Šišenskem vrhu v Ljubljanski okolici ni lepše razgledne točke.¹

S tem smo završili razgledovanje Ljubljane in njenega obmestja. Ves ta okoliš mestne občine obsega 10 katastralnih okrajev: Ljubljana mesto (središče), Gradišče, Kapucinsko, Karlovško, Krakovsko, Poljansko, Šentpetrsko, Trnovsko predmestje (I. in II.) in Sp. Šiška ter zavzema 3797 ha; največji sta Trnovsko (1697 ha) in Karlovško predmestje (1017 ha), ker jima pripada dokaj barjanskega sveta, najmanjše pa je Krakovo (23 ha).

¹ Zato je povsem naravno, da je profesor Simony risal svojo vzorno »Panoramno severno-kranjske kotline« prav s prednjega vrha na Golovcu.

IV.

Okolica in obzor.

A. K r i m s k i s e k t o r.

Značilno lice pokrajini daje Ljubljansko Barje in Dolenjsko hribovje, odnosno višavje Notranjskega Krasa z najvišjo vzpetino, s Krimom, ki zastira kot mogočna stena pogled proti S.

Barje je obsežna diluvijalna ravnina od Škofljice do Vrhnike, dolga ok. 21 km, od Ljubljane do Iga ok. 10 km, z najožjim grlom med Podpečjo in Notranjimi goricami ok. 2 km. Površina vse Barjanske kotline znaša ok. 19.000 ha; od tega je sedaj jedva še 5 odstotkov pravega močvirja ali »mahú«, dočim je ostalo zemljišče že osušeno in pripravno za obdelovanje. Pokrivajo ga aluvialne plasti črnice in šote, dočim se na dnu vrsté diluvialne plasti gline, brne, sopeska in fosilne šote.¹ V prazgodovinski dobi je pokrivalo ta tla plitvo jezero, iz katerega so moleli nizki »osamelci«, značilni »otoški vrhovi«, ki so sedaj edini holmci sredi močvirne ravnine. Na vzhodnem robu sta dva taka grička: Babna gorica in Grmez, v zapadnem predelu pa jih je enajst z najvišjo vzpetino Veliko Strano ali Plešivico. Dominantna barska reka je Ljubljanica, ki priteka kot kraška voda v več močnih izvirkih izpod pečin v Močilniku in v okolici ter teče mimo Vrhnike v velikem loku proti E do Podpeči, nato pa seče v severovzhodni smeri Barje do izliva Ižice ter se obrne na to severno do Ljubljane. Padec Ljubljanice je

¹ Prim. Ernst Kramer, Das Laibacher Moor, 1905, in Ivan Šubic, Ljubljansko Barje, 1886.

malenkosten: na razdalji 21 km (od Vrhlike do Gruberjevega prekopa) pade jedva za 40 cm, dočim se nivô Save na približno isti razdalji od Medvod (pod Savskim slapom) do izliva Kamniške Bistrice pri Dolu zniža za 40 m! Ta razlika v strmecu se odraža naravno tudi v značaju obeh rek in njiju obrežja.

Barje so tekom stoletij meliorizirali z napravo globokih jarkov (»grabnov«), ki odvajajo močvirsko in padavinsko vodo v strugo Ljubljani. V južni smeri od Kurje vasi preko Barja drži na Ig Ižanska cesta, dovršena ok. l. 1829. Kakor za početno osuševanje Barja tako si je za napravo omenjene ceste največ zaslug pridobil tedanji mestni župan Janez Hradecki; naselbina ob desnem bregu Gruberjevega prekopa ima še sedaj ime po tem odličnem županu. Ob Ižanski cesti so nastale večje naselbine: Karolinska zemlja, nazvana po cesarici Karolini, levo od nje vas ĩlovica in vas Hauptmanica, na desno pa se ob cesti, ki teče vzporedno z Ljubljano, vleče občestna naselbina Črna vas. Pri Lipah se končuje mestni občinski okoliš. Srednji predeli Barja niso naseljeni, pač pa ves obrobni svet na podankih Golovca in ves južni rob Barja, iz katerega se v gorski obod zajedajo Turjaška (Želimeljska), Iška in Borovniška dolina. Zeleni hrib nad Kurjo vasjo zakriva pogled na salezijanski samostan Rakovnik z novo dvostolpo cerkvijo v modernonormanskem slogu, okrašenim z mavrskimi motivi. Pač pa se ob Dolenjski cesti jasno vidi vas Rudnik z župno cerkvijo na pobočju. Na ovinku za Debelim hribom, ki zastira pogled na Lavrico in Škofljico (»Žegnani studenec«), izginjata Dolenjska cesta in železniška proga. Na višini Dol-

gega hriba leži Orlje, vas, sloveča po zgodnjih črešnjah. Najvišji vrh v tej skupini je Molnik s sledovi prazgodovinskega gradišča. V njega znožju blizu grada Lisičjega se nahaja ležišče črnega premoga (antracita).

Juž. rob Barja se pričenja pri Gumnišču; na desni se odpira Turjaška dolina z župno cerkvijo v Želimljem. Dalje desno vidimo Sv. Lenart na Kremenici, na griču pa Sv. Rupert na Sarskem in Sv. Gregor na Dobravici. Največja naselbina na Igu — to ime znači ves juž. predel Barja — je Studenec. Viden je visoki cerkveni stolp župnijske vasi Studenca, desno na poraslem griču pa Ižanski grad (Sonek), nekdam last Turjaških grofov. Med tem gradom in strmim vzh. pobočjem Krima se širi naplavina ob iztoku Iške, pritekajoče iz grapaste soteske, ki jo spričo nje divje geološke oblike nazivljemo Iški Vintgar. Prav ob robu tega aluvialnega sveta se širijo med polji in vrtovi številne naselbine pristnih Ižancev: Iška Loka, Matena, Brest, Tomišelj z dvostolpo župno cerkvijo, v ozadju pa Vrbljane, Strahomer in Iška Loka, od katere se vidi na levem robu le cerkvica sv. Križa. Zap. od tomišeljske cerkve v znožju Krima se beli Sv. Janž v Borštu, dalje desno pa zakriva griček Sv. Lovrenca vasico Jezero, nazvano po majhnem barskem jezeru. Pri Podpeči na znožju hriba Sv. Ane so veliki kame-nolomi vapnenca. Brodniki odvažajo lomljeno stavbno kamenje kakor tudi druge naravne proizvode (les, šoto) in izdelke (opeko) po Ljubljani v Ljubljano, kjer vse v Trnovskem pristanu izkrcavajo. Za vrhom Sv. Ane se vidi desno žalostna gora s cerkvijo Matere božje; v prejšnji dobi, ko še ni bilo Tržaške železnice, so Ljubljani radi

napravljali svoje izlete po Ljubljani tja do te gore.

Okrenimo se bliže proti SW! Za Trnovim in Vičem se širi Mestni Log s prostranimi travniki in lokami. Železnica in državna cesta se bližata Brezoviškemu hribovju; na desno se odpira ob Gradaščici Dobrovska ravnina, na levo pa »griček se za gričkom krije«: to so osamelci Zunanje gorice, Velika Strana, Kostanjevica, Gorčica, Bevke (z župno cerkvijo), Blatna Brezovica in Sinja gorica, vzpetine, ki so se rešile iznad pogreznega barskega sveta. Na des. robu se izmed drevja dviga cerkev sv. Janeza v Logu. V juž.-zap. kotu se skriva Vrhnika, nekdanji Nauportus Tavriskov in za njimi Rimljanov; s tem imenom se družijo bajeslovna pripovedka o grških Argonavtih. Vzh. od Vrhnike v znožju kraškega sveta, po katerega pobočju se vzpenja železniška proga od Borovnice mimo Raskovca proti Logatcu, se kaže grad Bistra, nekdanj mogočna kartavza (samostan kartuzijanov). Ustje Borovniške doline in monumentalno zgradbo borovniškega železniškega viadukta¹, največje zidane premostitve v naši državi, zakriva Žalostna gora.

Oglejmo se po višinskem svetu te razgledne strani! Golovec, Debeli hrib in Molnik na juž.-vzh. robu smo že omenili. Preko usede med Debelim hribom in Molnikom uzremo Dolenjsko hribovje v več zaporednih panogah. V ospredju je Ilova

¹ Borovniški viadukt, dolg 500 m, visok ok. 40 m, je zgrajen v loku z radijem 379.8 m v dveh etažah: gornja etaža ima 25, spodnja pa 22 odprtih. Za to zgradbo se je porabilo 32.000 m³ klesanega in prav toliko lomljenega kamena ter ok. 5.000.000 kosov opeke.

gora z belo cerkvico na pobočju Gradišča s prazgodovinskim in tudi rimskim grobiščem; za njo štrle med Krško dolino in Strugami v Suhi Krajinini vrhovi Bovlješka gora, Korinjski hrib in Máčkovec. Kot zadnja kulisa se dviga Kočevski Kras z vrhom Velikega Roga.

Želimejska dolina se zajeda globoko v ogrodje Turjaškega hribovja. Kot pobočnika jo stražita dva izrazita stožčasta vrhova: na levi Sv. Ahèc nad Turjakom, s starinsko cerkvijo, zgrajeno v spomin zmage nad Turki pred Siskom na dan sv. Ahacija leta 1593.; na desni pa Kurešček, krasno razgledišče, istotako z zanimivo cerkvijo in samotarskim župniščem. V ozadju za Sv. Ahcèm štrli robati Jelovec z vrhovi Limberkom, Ostrim vrhom in Starim Čušperkom (z romantičnimi razvalinami mogočnega gradu).

V smeri proti Kureščeku na gorskem pomolu se kaže župna cerkev sv. Marjete na Golem, sloveča po umetniško izdelanem baročnem oltarju in marmornati prižnici. Na robu za Kureščekom levo opazimo cerkvico na Vel. Osolniku nad Velikolaško kotlino. V ozadju se blešči v izredno lepem položaju kakor na sedlu župna vas Sveti Gregor; na istem grebenu levo so vidne še dobro ohranjene razvaline starega Ortneka, gradú nekdanjih mogočnih Ortenburžanov.

Na horizontu se vleče dvoje markantnih pogorij, dvigajočih se nad Ribniško dolino: Velika in Mala gora. Obe se raztezata v juž.-vzh. (Dinarski) smeri. V Mali gori sta najvišji vzpetini Grmada in Stene sv. Ane (lepo ležeča gorska cerkvica sv. Ane iz Ljubljane ni vidna), kot skrajni vzh. odrastek pa moli v nebo Črni vrh. Na robu Velike gore, visoke kraške planote z

več vrhovi nad 1000 m, so najvišji: Turen, Bele Stene z glasovitimi Ribniškimi svati, strmimi rebrati pečinami, Veliki vrh in Ostri vrh. Na zap. koncu Bloškega gorovja nad Blokami, tipično kraško planoto, se krijeta kopasta vrhova Blošček in Zupanšček.

Vrnimo se v ospredje! Od Kureščka zap. se dviga široko razčlenjeni Mokrec, ki se strmo spušča v tesno globel Iškega Vintgarja, iz katere priteka bistra Iška. V Ustju (Vrbici), kjer se potok Zala druži z Iško, je mejnik političnih okrajev Ljubljanskega, Logaškega in Kočevskega, ali z drugimi besedami: tu se stikajo Gorenjsko, Notranjsko in Dolenjsko. Značilne za to stran so daleč vidne navpične pečine, tzv. Iške peči. Le-té zastirajo prost pogled proti S, kjer bi se nam sicer pokazal Notranjski ali Loški Snežnik (1796 m), prvak Notranjskega Krasa.

Dalje proti W se dviga Rakitniška skupina. V njej vlada zajetni Krim, ki velja za vremenškega preroka daljni okolici; njega sev.-vzh. pobočje nad »Iško delto« je jako strmo, dočim proti W zložno prehaja v Rakitniško planoto. Markantnejše vidne vzpetine na tej strani so Veliki Srobotník, Smrekovec in Novaška gora s šopom; v nje znožju leži vas Rakitna (791 m) na visokem prisojnem položaju, ki jo napravlja za ugodno zračno zdravilišče. Edina vidna naselbina na Krinskem pobočju je Planinica, idilična vasica, ležeča ob jasih sočnih košenic in obdelanih njiv.

Onkraj Borovniške doline se pričinja Logaški Kras, ves porastel s smrekovjem. Nad Borovnico se dviga Veliki TrebélNIK; pod Pokojiščem, vasjo na prelazu proti Cerknjski kotlini, se skriva divjeromantična globel Pikel, »ta nebesa turisto-

va«¹, s petimi slapovi. Ta zanimivi gorski predel alpskega značaja z zanimivo floro je priljubljeno izletišče domačinom in Ljubljčanom. V ozadju vidimo Vinji vrh, ki meji že na Cerknisko kotlino (Menišijo).

Najvišja točka te gorske skupine je Ljubljanski vrh, izza katerega virita na levo dva porastla kraška vrhunca. Pod Raskovcem v najgloblji usedi med Ljubljanskim vrhom in hrbato Planino drži važna prometna proga, ki so jo že v davnini porabljali Rimljani za zvezo med Italijo in Panonijo, odn. Norikom. Spričo važnosti te poti so zgradili Rimljani s stolpi utrjen mejni zid (limes), ki ga ljudstvo še dandanes nazivlje »Ajdovski zid«; ta zid je segal od današnjega Verda preko Ljubljanskega vrha do višine Špekel pri Zaplani, v dolžini okoli 10 km. Dandanes držita tod Tržaška, odn. Idrijska cesta in dvotirna drž. železnica. Iznad Logaških rovt gledata kopasti Smolevec in Srnjak kot zastopnika te alpsko oblikovane pokrajine. Pod Ulovko, vrhom zajetne Planine, se skriva župna vas Zaplana, na pobočju Planine pa se svetlika starinska cerkev na Korenu (»Kúren«).

B. Triglavski sektor.

Okrenimo se proti zapadu! Za Vičem se širi ravnica, ki jo preteka Gradaščica, prihajajoča od Polhovega Gradca, osrednje vasi Pograjskih Dolomitov. V ospredju vidimo Brezoviško skupino z Gradiščem in Debelim vrhom; zadaj za njo, ločena po dolini Šujice, je Dobrovska skupina, v

¹ Glej: Oblak, Peki, Plan. Vestn., 1903 in Skozi Peki v Cerknico, 1905.

nje znožju prijazna vas Dobrova z romarsko cerkvijo Matere božje. Najvišjemu svetu v tej skupini pravijo domačini Na Vrhéh; sredi je Goli grič, na levem krilu pa Ključ, viden v ozadju za Brezoviškim Gradiščem. Prevladuje pa grbasti hrbet Korenske gmote z Grebenom in cerkvico sv. Mohorja in Fortunata na Koréni.¹ S Korene, ki je lahko dostopna ali iz Horjula ali iz Polhovega Gradca, se nudi izredno obsežen razgled.

Izza Korene levo v ozadju kuka stožčasti Vrh sv. Treh kraljev, sijajno razgledišče, od koder se odpira dalekosežen pogled po mogočnih slemenih Nanosa, Hrušice, Križne gore in Trnovskega gozda. Raz Ljubljanski Grad se vidi vse to kraško gorovje kot mogočna, topozobčasta kulisa, ki se vleče od NW proti SE, torej v tipični Dinarski smeri. V resnici pa je ves ta kraški svet do 15 km široka planota, iznad katere se dvigajo posamezni vršaci. Na juž. robu (tik desno za Ljubljanskim vrhom) se kažejo vrhunci Nanosa, južnega predela Hruške planote, z Debelim in Suhim vrhom. Proti desni zapazi bistro oko gozdni presek, to je prelaz Hrušice, koder drži cesta v Vipavsko dolino; nekdam je bila tu rimska poštna postaja »Mansio ad pirum«. Najizrazitejša vrhova v srednji skupini sta Streliški vrh in Idrijski Javornik. Na skrajnem zap. obzorju pa se dvigajo vrhovi Trnovskega gozda: trije Goljaki in Jelenek. Vse to višavje je po Rapallski pogodbi pripadlo k Italiji.

Vrnimo se k Pograjskim Dolomitom, tej gorski skupini ostrih kontur! Njih glavna reka je

¹ Koréno nad Horjulom je treba ločiti od Kórena (Kúrena) nad Vrhniko; gl. str. 35.

Gradaščica, stekajoča se pri Polhovem Gradcu iz hudourniških potokov Božne in Male vode. Najpomembnejši vrhovi so: stožčasti vrhunec Tošč, dvigajoč se sredi te skupine kot njen glavar; peterozobata Grmada, od Tošča ločena po izrazitem sedlu. Ker kaže v profilu poteze glave francoskega kralja Ludovika XIV., so ji Francozi dali ime »Louis XIV.«. Onkraj Polhovega Gradca pa strmi v nebo vrh Sv. Lovrenca, sloveč po sijajnem razgledu in bujni pomladanski flori. Za Sv. Lovrencem levo se vidita strmi rob Klešč in Ovčji hrib, v ozadju zapira obzorje dolgi hrbet Žirovskega vrha z Golim vrhom. Desno za Sv. Lovrencem se more opaziti položno pobočje Pasje ravni; njen vrh, najvišji v tej skupini, zakriva Grmada s svojim grbavim grebenom.

Onkraj Dobrove moreš slediti ovinek doline Gradaščice s samsko kopo Sv. Jurija na Hruševem, za njo pa greben Veternika, ki zakriva vasico Dvor z znamenito starinsko gotsko cerkvijo. Na sev. strani Gradaške doline pred Grmado se vleče Rávník, v ospredju opazimo Toško čelo in vas Topol ali, kakor se običajno zove, Sv. Katarina. V župni cerkvi je v modernem slogu okrašen prezbitერიj, delo arhitekta Iv. Vurnika. Nad Sv. Katarino se dviga strmi Rog, desno spredaj Jetrbenk (z razvalino starega gradu Härtenberga), na pobočju cerkvica sv. Jakoba na Petelinjcu in niže spodaj Golo brdo. Desno zadaj za Sv. Katarino se na obzorju ostro odraža Sv. Jakob na Brezovici. — Od Tošča sev. se vleče dolomitska vrsta Igalških vrhov in se končuje na Osolniku, ki ga diči stara cerkvica sv. Mohorja in Fortunata. Značilna za dolomitski svet je pestra pomladanska cvetana, zlasti kraljéva roža (Daphne Blagayana).

Zadaj desno za Toščem je viden kopasti vrh Blegoša, najvišjega vrhunca med Poljansko in Selško dolino. Izza Sv. Mohorja štrli Lubnik, čuvar Škofje Loke, in zadaj Gladki vrh Ratitovca ter razsežna kraška planota Jelovica. Desno spredaj opaziš sloveči Sv. Jošt z dvostolpo romarsko cerkvijo; veliki zvon nosi v napisu znane Prešernove verze. Niže spodaj že v Savski dolini se dviga skromna Šmarjetna gora, zaščitnica sivega Kranja.

Na skrajnem sev.-zap. horizontu uzreš v vedrem ozračju sive, ostro robate, vse druge nadkriljujoče kulise Julijskih Alp, v njih »glavo trojno snežnikov kranjskih siv'ga poglavarja«, Triglav, najvišjo z Grada vidno točko. Dozdevno steno na desno delajo Kredarica (s Triglavskim domom), Rjavina, dalje v ozadju skupina Škrlatic s Kokovo špico. Čudovit pogled ob jutranji zori ali v sijaju večerne zarje!

Med Julijskimi Alpami in Karavankami je zarezana Gornjesavska dolina, ki se da s pogledom dobro zasledovati. Skrajni vrh na zap. koncu Karavank in obenem najvišja vzpetina je okrnjeni stožec Kepe, od Ljubljane najbolj oddaljena vidna višinska točka (66 km). Od Kepe proti E se vrste Baba, Roščica in Golica, najbolj priljubljena izletna gora zlasti v pomladanskem času, ko se nje južno pobočje beli od livad vonjivih ključavnic (narcis). Na nje vrhu je Kadilnikova, na pobočju pa Spodnja ali Jeseniška koča. Nadalje se vrsté: Javorniška Kočna, čokati Stol s Prešernovo kočo pod vrhom in Begunjščica z Vilfanovo kočo na pobočju; pred njo pa strma Dobrča. Preko sedla med Sv. Joštom in Šmarjetno goro zapazi bistro oko cerkvico sv. Petra nad Begunjami, zanimivo dvoladjino gotsko stavbo, z lepim

razgledom zlasti na Blejski kot in na Julijske Alpe. Desno od Begunjščice bi se videla globoka zareza, Ljubeljski prelaz, da ga ne bi zakrivala dvovrha Šmarna gora.

Konture te sredi ravnine stoječe osamljene gore nalikujejo velikanskemu dvogrbemu velblodu, ki se je zleknil onkraj Save in iztegnil vrat in glavo proti E. Na vzh. vrhu Šmarne gore se beli božjepotna cerkev Matere božje v baročnem slogu z veliko kupolo; sloveče slike na presno v njej so delo Matevža Langusa. Izmed štirih novih zvonov, posvečenih dne 15. avgusta l. 1928, tehta veliki zvon 3496 kg ter je največji v Sloveniji. Zap. vrh je Grmada, za 9 m višja od Šmarne gore. Šmarna gora je priljubljeno izletišče Ljubljančanov: z obeh vrhov se nudi krasen razgled na vse strani. Na oba drži več potov, na Grmado tudi dve strmi planinski poti iz Vikrč; ena je izvedena po pečinah in je zavarovana s klini in žicami, da dobro služi kot planinsko plezalno vežbališče.

Tostran Save pod širokim pobočjem Trate se kaže velika vas Št. Vid z zavodi sv. Stanislava in s škofijsko humanistično gimnazijo. Po ravnini se vijeta Gorenjska ali Celovška cesta in gorenjska proga drž. železnice. Na levi od ceste leži vas Dravje, desno pa se vrsté posavske vasi: Kleče s črpalno napravo (vodarno) ljubljanskega vodovoda, Savlje, župna vas Ježica, ob Dunajski cesti pa Stožce in Mala vas.

V znožju Šmarne gore vidimo vasico Tacen, izhodišče romarske in turistične poti na Šmarno goro. Na desnem podanku opazimo Šmartno, kjer je v cerkvi oltarna slika, delo Janeza Šubica. Zadaaj za Šmarno goro se vleče od Medvod proti

Repnjam nízka Brezovica; na polju levo opazimo Spodnje in Zgornje Pirniče, za Šmarno goro na desni na obronku Dorniškega vrha pa cerkvico Sv. Tilna nad Repnjami, rojstno vasjo slavista Jerneja Kopitarja.

Na ravnem polju vzh. od Šmartna se vrste trojne Gameljne (Zgornje, Srednje in Spodnje). Na pobočju hrbtaste Rašice, ki prehaja na levo v Veliki vrh, na desno pa v vas Dobêno, leži na prisojnem svetu čedna vas Rašica s cerkvico. To hribovje se spušča proti Savi nad Črnučami z razglediščem na Taboru, prav nad savskim mostom. Na tem vrhu se še poznajo okopi izza francoske dobe. Hrbet proti Gameljnam je Straža, zadaj za Taborom je Straški vrh, nad Črnučami pa Lačenberk.

C. Kamniški sektor.

Temna proga vrbja, ki se vleče od Šmartna proti E do vrat v Zasavje (pri Dolu), nam znači strugo Save; reke same ni videti.

Onstran Save pod Črnučami se pričinja Kamniško polje. Nad župno vasjo Sv. Jakoba ob Savi se dviga osameli Soteški hrib, niže doli ob Savi opazimo vasi Beričevo s cerkvico, Dol z župno cerkvijo in z gradom, ki je bil nekdam last sloveče rodbine Erbergov, dalje Zaboršt na znožju Ajdovščine, niže doli pa v Savski dolini, ki prehaja tu v tesen, župno cerkev sv. Helene na Dolskem s t. zv. Žerjavovim gradom in nje podružnico sv. Agate.

Pogled po Kamniškem polju sega sev. do mesta Kamnika samega. V sev. delu Kamniške

ravnine opazimo osameli hrib Homec (Holmec) z župno cerkvijo, desno grad Volčji potok, levo pa hrib Gobovec, višino nad Mengšem. Na sev. robu ravnine opaziš kamniško podružnico v Podgorju, zadaj se kažeta stolpa župne cerkve sv. Ane v Tunicah. Na desno pa vidiš grad Zaprice, Žale, Mali grad in Stari grad, značilne kamniške postojanke. Na vzh. robu vidimo Ihan, na brdu nad njim cerkev sv. Kunigunde na Taboru z deloma ohranjenim brambnim zidovjem; dalje sev. so Domžale, industrijski trg z veliko radio-oddajno postajo, otvorjeno l. 1928.; oba železna antenska stebra, visoka po 120 m, oddaljena med seboj 200 metrov, more bistro oko z Grada dobro razločiti. Sploh je na porečju Kamniške Bistrice, ki priteka iz romantične doline v znožju Kamniških Alp in se pri Dolu izliva v Savo, največ industrijskih podjetij, ki jih goni vodna moč Bistrice; takih vodnih naprav (tovaren, žag in mlinov) je nad 70. Voda do njih je napeljana po rakah iz Bistrice, tako da je ob suši glavna struga Bistrice malone suha, dočim se vsa voda preteka po umetno napravljenih mlinščicah, da goni stroje. Kako revna je v tem oziru Ljubljana pač spričo svojega neznatnega padca!

Poglejmo še pogorje, ki obroblja Kamniško polje! Nad Kamniškim Starim gradom se dviga Veliki Špic, dalje Tolsta gora, Vranja peč (Paločce) z župno cerkvijo na sedlu, niže doli se skriva grad Kolovec, vidna pa je župna cerkev na Rovih; pod Velinkom se beli župna vas Zlato polje, dalje proti E pa prisojno ležeča vas Češnjice. Sev. od te gorske vrste se vleče Tuhinjska dolina, juž. pa se členi Moravško hribovje, ločeno od nje po glasovitem Črnem grabnu, koder

drži državna cesta iz Domžal preko Lukovice in Trojan v Savinjsko dolino in dalje v Celje—Maribor.

V Zasavje spada hribovje juž. od te proge: Ajdovščina, za njo Sv. Miklavž v Goropečih in Sv. Trojica z izredno lepim položajem in sijajnim razgledom, Gradišče nad Moravčami, zadaj na obzorju pa Sv. Valentin na Limbarski gori s slovečo božjo potjo in za njim rogljati vrh Špilka nad Motnikom. Za Savo pa se vrsté: sklop Murovice in Ciclja, na kojega juž. pobočju se vidita vasi Zagorica, rojstni kraj matematika Jurija Vege, in Sv. Križ. Na vzh. podanku čepi na strmi višini Sv. Miklavž, dominantna točka nad Savsko dolino; po njej teče železnica proti Zidanemu mostu in dalje v Zagreb in Beograd, odn. v Celje in Maribor. Za Cicljem (onstran sedla Grmače) se vleče široki hrbet Slivne; dalje Sv. Gora, sloveče razgledišče, piramida Roviškovca ter hrbet Jablanščeka nad Zagorjem. Globoko zarezo dela Savska dolina, ki je med železniškima postajama Savo in Zidanim mostom slikovito romantična soteska. V tej pokrajini se nahaja bogato premogovno okrožje: Zagorje, Trbovlje, Hrastnik.

Okrenimo se sedaj proti visokemu planinskemu svetu na N! Za Šmarno goro v ozadju je Karavanška skupina strmega Storžiča, na zap. koncu te gorske vrste so Kriška gora (Kukovnica), vzh. pa Vaneš in Zaplata s Hudičevim borštom. Za Storžičem se vidi na horizontu lomljeni greben Košute, sedaj mejni rob med Jugoslavijo in Avstrijo, ki se vleče od Ljubélskega prelaza preko Kladva do Košutnikovega Turna. Izza Storžiča desno se kažeta vrhova Stegovnik in Virnikov Grintovec, za levim robom Kokrske Kočne pa se

loči juž. zap. pobočje koroškega Ojstrca (Obira), na čigar vrhu je znana meteorološka postaja.

Pri globoki zarezi Kokrske doline, po kateri priteka iz Jezerske kotline reka Kokra, ki se pod Kranjem izliva v Savo, se pričenja glavna gmota Kamniških ali Savinjskih Alp: Kokrska Kočna, najvišji njih vrh Grintovec, Skuta, Štruca, trovrha skupina Križa, Štajerske in Kranjske Rinke, Turska gora in v ospredje pomaknjena kopasta Brana. Kamniško sedlo (Jermanova vrata s planinsko kočjo) deli to skupino izrazito v dva dela. Sledi košati greben Planjave, škrbasta zareza Škarje in ostra piramida Ojstrice; zadnji člen v tej imponantni apnenski vrsti je Veliki vrh. »Podoba je, kakor da so se v srednji skupini Kamniških Alp gorotvorne sile še enkrat združile, da na skrajnem koncu svojega torišča zadnjikrat pokažejo svojo polno moč,« pravi najboljši znanstveni poznavalec Kamniških Alp, Ferdinand Seidl.¹

Vsaka obeh omenjenih skupin ima svoje predgorje: od Grintovca sem se vleče Kalški Greben, ločen od njega po Kokrskem sedlu, dalje Veliki Žvoh, ki se končava s Krvavcem (s planinskim domom SPD); vzh. vrh je Mokrica. Pred Ojstrico nad planoto Korošice se strmo vzpenja Dedec, spredaj rtasti Konj, pod njim se prostirata gorski planoti Velika planina, znana kot zimsko-sportno torišče, z zanimivimi pastirskimi kočami, in Mala planina; na nje vzh. robu štrli Pasja peč nad sedlom Volovljekom (Kranjski Rak). Na po-

¹ Gl. Ferd. Seidl, Kamniške ali Savinjske Alpe, I. zv. str. 17. Knjigo priporočamo vsakemu, ki se hoče poučiti o geološkem nastanku in geomorfskem ustroju našega alpskega sveta.

bočju Male Planine opaziš cerkev sv. Primoža, slovečo po imenitnih gotskih freskah, tik za njo pa cerkvico sv. Petra.

Desno od Volovljeka se dviga Kranjska Reber, za njo se skrivata Lepenatka in Veliki Rogatec, najvišji vrh med dolinama Lučnice in Drete. Od sedla Črnilca vzh. se vleče v Dinarski smeri visokogorska planota Menine, povsem kraškega značaja. Na pobočju nad Tuhinjsko dolino se vidita gorski cerkvici Sv. Miklavž in Sv. Vid v Planini. Značilne vzpetine so: Tomanova planina, Tolsti Vrh, Javorščak, v Menini sami pa Kurji vrh, Vivodnik in Ščavnice.

Ozrimo se zopet na Ljubljansko polje! Na Savski ježi se vrste posavske vasi Tomačevo, Jarše, Šmartno, Hrastje, Sneberje in Zadobrova, na vzh. koncu na znožju rjavega laporskega plaza se skriva Zalog ob Ljubljanici, kjer je bilo do otvoritve Juž. železnice (leta 1849.) važno prekladišče za blago, ki so ga vlačilne ladje dovažale po Savi navzgor s Hrvatskega, nazaj so pa prevažale kolonijalno in drugo blago, ki so ga dovažali vozniki in tovorniki od Trsta sèm in iz gorenjskih krajev. Preko polja teče železniška proga od glavnega kolodvora v premi smeri vzh. v Savsko dolino. Sredi polja na desno stoji dvostolpa cerkev Device Marije v Polju. Spredaj na desno opaziš visoko zidovje umobolnice na Studencu, Fužine z gradom in tvornico za barve, vitki dimnik papirnice na Vevčem in cerkev v Kašljem na znožju Kašeljskega hriba. Na levi od D. M. v Polju opaziš veliko planjavo; to je Ljubljansko vojaško vežbališče.

Kot mogočen zapah sega v Savsko dolino pobočje dolenjskega Zasavja, ki se vrhunči na

Jančjem (z dobro vidno cerkvijo); visoki pomol sev. se zove Ipavčev hrib. Na sev. odrastku Kašelskega hrbta nad sovodjem Besnice, ki priteka izpod Prežganja, župne vasi na grebenu juž. od Jančjega, opaziš razvalino starega gradu Osterberga, ki je bil nekdej last slovečih Ostrovharjev, pozneje pa Erbergov. Vidno je sedlo pri Pečarju, ker se prevali cesta iz Sostrega v Besniško dolino; dalje na desno se vleče hribovje z Babno goro, Taborom in na skrajnem desnem krilu z Malim vrhom. Značilen je rogljati vrh Póglada, ki je vzh. tovariš dolomitskega Molnika. (Kucelj, Gradišče in Obolno, krasna razgledišča nad Višnjo goro, ostanejo očem opazovalca zakrita.) Pač pa kipi na skrajnem E v nebo vrh Kuma, najvišjega vrhunca v Zasavju, sloveča božja pot z dvema cerkvama, priljubljeno planinsko izletišče slovenskih in zagrebških turistov.¹

* * *

Kot skrajne višinske postojanke, vidne z Ljubljanskega Grada, se vrste v smeri od SE proti W in N: Kočevski Rog (56 km zračne razdalje), Velika gora (43 km), Krim (14 km), Nanos (46 km), Idrijski Javornik (38 km), Goljaki (51 km), Blegoš (34 km), Triglav (64 km), Kepa (66 km), Stol (51 km), Košuta (45 km), Obir (47 km), Grintovec (35 km), Ojstrica (37 km), Veliki vrh (38 km), Menina (33 km), Roviškovec (31 km), Jančje (16 km) in Kum (43 km).

Ves horizont tvori torej nekako eliptično črto, nje velika os gre od Roga do Kepe (122 km), prečna

¹ Prim. Fran Erjavec, Jedna noč na Kumu. Zbrani spisi, II., str. 19 sl.

os pa od Velikega vrha v Kamniških Alpah do Nanosa (82 km). Približno središče te elipse je Šmarna gora.

Vidni ravninski svet, to so Barje, Ljubljansko in Kamniško polje, zavzema ok. 330 km² površine. Na tem prostoru bi se moglo zmestiti vse sedanje prebivalstvo naše zemlje, ki ga je ok. 1820 milijonov; seveda bi moralo v silni gneči stati po pet do šest oseb na prostoru 1 m².

Najvišja vidna točka je vrh Triglava (2863 metrov), najniže ležeča kôta pa je ob izlivu Ljubljanice v Savo pri Dolu (261 m).

Koga ne bi ob tem veličastnem razgledu zamikalo, da bi o priliki posetil ta ali oni mični kraj, ta ali oni vabljeni vrh! Na Gradu si lahko napraviš načrt za nedeljski izlet, z Grada premotriš smeri za počitniško pešačenje.

Iz množice mikavnih predelov vabijo k sebi na krajše ali daljše enodnevnne izlete: Sv. Ahèc, Kurešček, Iški Vintgar, Krim z Rakitno, Borovniški («coklarski») Pekel, Vrh sv. Treh kraljev, Korena nad Horjulom, Sv. Lovrenc nad Polhovim Gradcem, Grmada, Tošč, Sv. Mohor, Šmarjetna gora in Sv. Jošt, Kamniška Bistrica, Sv. Primož, Vranja peč in Zlato polje, Sv. Trojica in Limbarska gora, Sv. Gora, Sv. Planina in Kum.

Za bližnje poldnevne izlete pa si izbereš: Golovec in Orlje, Sv. Katarino, Jančeje, Sv. Miklavž v Zasavju, da ne omenim drugih bližnjih točk, zlasti Šmarne gore z Grmado, ki sta v vsakem letnem času Ljubljančanom najbližja in najlaže pristopna vrhova, enako mikavna po svojem solnčnem položaju in planinskem značaju kakor po obsežnem razgledu.

V.

Kulturno-zgodovinski pogledi.

Ko smo vso pokrajino premotrili po njeni morfološki vnanjosti in topografskem licu, naj to pestro sliko še oduševimo! Sicer že imena sama pokrajino nekako oživljajo, bodisi, da označujejo nje lego in oblike (Ljubljana,¹ Dobrova, Medvode, Osolnik itd., Triglav, Grintovec, Ojstrica, Golica, Rog, Storžič itd.), bodisi, da hranijo pričo o davni zgodovini (Ajdovščina, Mirje, Gradišče, Rovišče, Gomila, Straža, Tabor i. dr.), bodisi, da imajo ime po cerkvenem zaščitniku: od sv. Petra nad Begunjami preko Šmarne gore dol do sv. Neže in sv. Jošta na Sv. Kumu, od sv. Primoža nad Kamnikom tja do Vrha sv. Treh kraljev. Misleči opazovalec najde sicer že v imenih samih pobudo za razmišljanje in proučevanje, vendar dajejo pogledi v zgodovino krajem njih duševno oznako.

Predoči si v duhu sivo davnino, o kateri nimamo ne pisanih ne sporočenih zgodovinskih podatkov! Koliko geoloških preobratov, koliko tisočletij zemeljskega preobraževanja je šlo v zaton, da je dobila pokrajina tiste mnogolične oblike, ki jo delajo sedaj tako členovito in zanimivo! Koliko stoletij je minilo, odkar je človek prvič nastopil na tej pozornici in ji vtisnil pečat svoje bitnosti!

Zasanjaj se daleč nazaj v mitološko dobo, ki druží našo pokrajino s kulturnim okolišem argonavtskega mita! Bajni grški junak Jazon je na begu pred zasledovalci iz Kolhide priplul iz Črnega morja po Dunavu, Savi in Ljubljanici na svoji ladji Argo do izvirkov te reke pri Nauportu

¹ Gl. razloga imena str. 51.

(sedanji Vrhniki). Tedaj so Argonavti ladjo prenesli ali prerinili po suhem preko kraškega sveta do Adrije, odkoder so se zopet po mokrem vrnili v svojo domovino, oni, ki so tako kot prvi obkrožili ves Balkanski polotok.

Drug sèn naj te ponese v prazgodovinsko dobo, ko je še obširno jezero pokrivalo sedanjo barjansko kotlino. Pusto pokrajino pokriva neprodorna šuma, ki jo oživljajo turi, bizoni, medvedje, volkovi, risi, vepri in jeleni. Človeku ni bilo varno bivati na kopnem: rajši si je zgradil svoje domovanje nad vodo, na mostiščih, da je bil tako varen pred divjimi zvermi in pred sovražnim sosedom. Hrano mu je dajal lov: v vodi somi, ščuke in krapci, na suhem pa divjačina ter želod, drenulje, drobnice in lesnike. Žitaric ni gojil, poljedelstva ni poznal; vodni grašek (*Trappa natans*) je phal v pšeno in s primitivnimi žrmljami mlel v moko. Po vodi je veslal v enodrevnih čolnih. Preprosto orodje in orožje si je izdeloval iz kresilnega kamena in serpentina, iz kosti, čekanov in rogovja; posodo si je žgal iz gline. Le malo predmetov iz te dobe se je našlo izdelanih iz bakra ali brona, nobenega iz železa, kar priča, da ta prvotna kultura mostiščarjev sega na stik dveh dob: kamene in brončene.¹

Napočila je zgodovinska doba. Grad, ki je spričo odličnega položaja služil že v prazgodovinski dobi za gradišče (kolobarno okopišče), so seveda zavzeli tudi Rimljani, ko so se že v 1. stol. pr. Kr. tu pojavili, kot strateško važno postojanko, kot izborno oporišče in opazovališče. Onstran Ljubljanice pa tam, kjer se prodnata tla

¹ Prim. Ernst Kramer, *Das Laibacher Moor*, in Iv. Šubic, *Ljubljansko barje*.

Ljubljanskega polja na obronkih nad Gradaščico stikajo z močvirnim Barjem; so postavili in utrdili svoje trgovsko mesto Emono, ki ji je cesar Oktavijan bržčas že l. 34. pr. Kr. podelil mestne pravice (»Colonia Julia«). Emona je bila važna postojanka na križišču in izhodišču strategičnih in trgovskih cest. Obdali so jo z močnim zidovjem v pravokotni obliki: v dolžino je merilo 510 m, v širino 435 m, ter je imelo 22 štirikotnih stolpov, na vsakem voglu pa po en okrogel valjast stolp. V starejši dobi je bilo več (14) mestnih vrat, pozneje so jih večino zazidali, da jih je ostalo le šestero. Notranje mesto so delile ceste pravokotno v več otokov (»insulae«). V prvih treh stoletjih je živela Emona mirno življenje rimskega provincialnega mesta; v 4. stol. je doživljala borbe med protivnimi cesarji, največ pa je trpela za preseljevanja narodov. Nje usodo je zapečatil hunski samodržec Atila, ki jo je bržčas l. 452. na svojem pohodu v Italijo razdejal.

Še dandanes moreš točno ugotoviti obzidje rimske Emone; nje središče ima še danes značilno ime Gradišče. Juž. stran zidovja poteka na Mirju od tzv. Paichlovega vrta, kjer se vidi v zidu okrogli juž.-zap. stolp, do Jakopičevega vrta ob Emonski cesti. Od tu drži vzh. zid ob Emonski cesti preko Valvazorjevega trga ob Vegovi ulici do univerze. Tu se okrene sev. zid preko realčnega dvorišča do vhoda v Gradišče in dalje ob Nunski ulici; zap. zid pa je držal preko vrtov čez Erjavčevo cesto, za veliko županijo, čez Gregorčičevo ulico in Rimsko cesto, kjer doseza ob Ulici rimske legije zopet juž.-zap. vogelni stolp.

Predoči si takratno Emono, v katero so se stekale važne prometne ceste, ki se — dovolj zna-

čilno za preudarnost rimskih tehnikov — v glavnem ujemajo z današnjimi velikimi cestami. Od Ogleja (Aquilea) je šla glavna cesta preko Hrušice (Ad pirum), Logatca (Longaticum), Vrhnike (Nauportus) mimo Loga in Brezovice — kakor današnja Tržaška cesta — v Emono. Kot zaporni zid je ščitil to cesto 10 km dolgi »Ajdovski zid«¹, nad 1 m širok in mestoma do 2 m visok; na njega razvalinah se je ugotovilo še 62 brambnih stolpov.

Druga važna rimska cesta drži ob znožju Golovca preko Šmarja na Trebnje (Praetorium Latobicorum) in dalje v Drnovo (Neviodunum) na Krškem polju in Sisak (Siscia). Pri Lavrici se cepi od nje stranska proga čez Barje (Lugeon lacus) na Golo—Bloke—Lož preko Javornikov proti Trstu (Tergeste). Tretja cesta drži sev. na Posavje — pri Črnučah je bil čez Savo most — v smeri današnje Dunajske ceste na Trojane (Atrans) in dalje v Celje (Celeia), Ptuj (Poetovio) do Dunava. — Bržčas je šla rimska cesta tudi ob Savi navzgor in čez Ljubelj na Gosposvetsko polje (Virunum) v Noriku. Tako je bila Emona skozi štiri stoletja žarišče rimske imperatorske oblasti kot mejno mesto Italije, Panonije in Norika.²

Prišla je viharna doba preseljevanja narodov, ki je tudi v naši domovini pustilo svoje sledove. Preko Kranjske so drli v Italijo Gotje in Langobardi. V 2. polovici 6. stol. pa so se v naši domovini naselili Slovenci, davni naši pradedje. Zopet

¹ Gl. str. 35.

² Najtemeljitejše delo o rimski Emoni je: Walt. Schmid, Emona, I. Najnovejše izsledke o rimski dobi v naši pokrajini vsebuje istega pisca spis: Römische Forschung in Oesterreich 1912—1924.

je oživelo mesto, ne več Emona, temveč že Ljubljana.¹ O tej nastarejši dobi slovenske Ljubljane molči zgodovina. Slovenci so bili često v hudih borbah z barbarskimi Obri (Avari). Le za kratko dobo je združil Slovence, ki so zasedali takrat dokaj širše ozemlje, kakor je sedanje, v enotno državo, ki je segala od Krkonošev do Adrije, kralj Samo (623—658). »Minili sreče so in slave časi« — Slovincem so zavladali Franki; pričelo se je priseljevanje nemškega življa; zidali so gradove, ki imajo še dandanes nemška imena. Nad 300 let so bili deli Kranjske podložni koroškim vojvodom, kojih namestniki so kot deželni knezi stolovali na Ljubljanskem Gradu. Zopet le za kratko dobo je združil češki kralj Otokar II. (1270—1276) Slovence pod svojim žezlom; to zedinjenje je uničila bitka na Moravskem polju, ko je slovensko ozemlje prešlo kot fevd v last Habsburžanov (l. 1282.)

Čim več je Ljubljana pridobivala politične, gospodarske in kulturne važnosti kot glavno mesto Kranjske, tem bolj se je širila ob Gradu in Ljubljani. Prvotno srednjeveško Ljubljano je obdajal mestni zid in jo vezal z Gradom tako, da je ena proga šla po grajskem pobočju od sedanjih Šanc

¹ Prvi zapisek tega imena je Lubigana — iz leta 1146. Najverjetnejšo razlago tega imena je podal Luk. Pintar (Lj. Zvon, 1908, str. 243 sld.): »Lubljane« so se zvali prebivalci, naseljeni ob »lūbu«, to je ob holmu, gorskem pomolu (stsl. lūbŭ = sl. leb, lob[anja], čelo, holm), dočim so se prebivalci v ravnini nazivali »Poljane«, to je prebivalci na polju. Tudi univ. prof. Fr. Ramovš razlaga »Ljubljano« kot stanovniško ime iz korena »ljub-« na osnovi prvotne oblike: »Ljubljane«. (Gl. Arch. f. slaw. Phil., zv. 36, str. 451, 452, opb.) — Drugi zopet menijo, da ime Ljubljane znači prebivalce ob reki Lubiji, češ, da je Lubija (Lebija) prvotno ime sedanje Ljubljanice.

navzdol mimo Samassove vile ob Vožarski poti do Ljubljance, druga pa z Grada strmo navzdol do Tranče in na desnem bregu Ljubljance navzgor do »Vodnih vrat«. Pozneje, ko se je mesto razširilo ob sev. znožju Grada do sedanjega Krekovega trga in onstran Ljubljance ob Novem trgu, so potegnili novo ozidje z Grada po sev. pobočju preko Krekovega trga do Ljubljance pri Zmajskem mostu, na drugi strani pa so novi mestni del obdali z zidom v smeri sedanje Cojzove, Emonske ceste in Vegove ulice, kjer je ob sedanjem Kongresnem trgu stala »vicedomska« palača. Mestni zid od križišča Cojzove in Emonske ceste in ob Vegovi ulici je stal na starem emonskem »miru«.

V mesto je bil možen dostop skozi šestero vrat; njih sledovi se dado po obliki sedanjih prostorov še dandanes bolj ali manj dobro ugotoviti. Bila so to: 1. Karlovška ali Pisana vrata na stiku sedanje Florjanske ulice in Karlovške ceste; 2. Vodna vrata ob Ljubljanci na Žabjaku nasproti izlivu Gradaščice; 3. Nemška vrata pri sedanji Križevniški (nemški) cerkvi na Valvazorjevem trgu; 4. Vicedomska (»Fistamska«) vrata pri sedanji univerzi ob vhodu na Dvorski trg; 5. Špitalska vrata pri nekdanji meščanski bolnici ob Ljubljanci pri sedanjem frančiškanskem mostu, in 6. Frančiškanska ali Samostanska vrata pri Fabjanovi hiši na sedanjem Vodnikovem trgu. — To mestno zidovje je služilo za varnost meščanov v obrambi proti sovražnikom, zlasti ko je od 15. do 18. stol. pretila večkrat turška nevarnost. Na Gradu je bila brez dvoma kresna straža, kakršne so bile na več daleč vidnih točkah v vsej deželi od hrvatske meje gor do Alp. Ljubljana sama pač spričo svojih dobrih utrd in močnega mestnega zidovja

Križevniška

Špitalska

ni mnogo trpela od turških napadov. Ko je turška nevarnost v 18. stol. sploh prenehala, so mestno zidovje opustili in podrli. Dandanes se vidijo njega sledovi le še na obronkih Grajskega hriba in ob Vegovi ulici.

Neme priče o stari fevdalni dobi, ko je naš narod še tlačanal tujemu gospodarju, so razvaline mogočnih gradov, kakor Čušperk in Ortenek na dolenski, Jeterbenk in Smlednik na gorenjski strani, Stari grad nad Kamnikom in Stari ter Novi grad (Osterberg) nad Zalogom, ter končno Ljubljanski grad sam, ki ima za seboj tisočletno zgodovino prvotno kot palača («Pfalz») srednjeveških deželnih knezov, pozneje kot vojašnica in jetnišnica, v novejši dobi pa kot velika stanovanjska naselbina.

Globlje so razgibale sicer mirno Ljubljano francoske okupacije v l. 1797., 1805.—1806. in zlasti leta 1809.—1813., ko je postala glavno mesto Ilirskih provinc in je v njej (v sedanji škofiji) stoloval kot guverner francoske Ilirije maršal Marmont.

Še en zgodovinski dogodek je dal Ljubljani poseben utrip: vladarski kongres l. 1821., ko so se sešli tu na diplomatsko posvetovanje ruski car Aleksander I., avstrijski cesar Franc I., napolitanski kralj Ferdinand in več evropskih diplomatov. Kongresni trg, Cesta dveh cesarjev ob severnem robu Mestnega loga in znana gostilna pri Ruskem carju na Posavju še hranijo spomin na tisto živahno-veselo leto. Zemeljski potres l. 1895. je v svojih posledicah dal Ljubljani novo lice modernega mesta, politični prevrat l. 1918. pa pogoje za svoboden kulturni razvoj in gospodarski razmah.

Omenili smo s tem le nekatere pomembnejše dogodke iz ljubljanske zgodovine. Samotarski po-

setnik Ljubljanskega Gradu se domisli lahko še mnogih drugih, da si v svoji fantaziji pričara privide in prizore, ki čumé v preteklosti našega glavnega mesta.¹

Razgled z Grada je še v enem oziru zanimiv in pobuden: v slovstveno-zgodovinskem. Ljubljana je kulturno središče Slovencev že od prve dobe, ko se je v njih pojavila zavest narodne samobitnosti. V protestantski dobi se je prva slovenska

¹ Življenje v Ljubljani v pomembnih zgodovinskih dobah ali ob važnejših dogodkih so si vzeli tudi naši pisatelji za snov ali okrasje svojih spisov. Tako opeva n. pr. Anton Aškerc v epski pesnitvi »Atila v Emoni« dogodke med poganskimi in krščanskimi prebivalci Emone v usodnem letu 452. — Jos. Jurčič slika v svojem nedovršenem zgodovinskem romanu »Slovenski svetec in učitelj« (Ljublj. Zvon, 1886) apostolsko delovanje sv. Metodija med »emonskimi« Slovenci v 9. stol. — Jos. Jurčič je spisal dalje dve zgodovinski povesti, kojih dejanje se vrši vsaj deloma v Ljubljani: »Hči mestnega sodnika« (iz 15. stol.) in »Jurij Kobilica« (iz časov luteranske reformacije). V zgodovinski noveli »Ivan Solnce« opisuje Ivan Tavčar pestre dogodke v Ljubljani ob prihodu cesarja Leopolda I. l. 1660. — Ivan Pregelj predočuje v dramatskem spisu »Salve virgo Catharina! ali ljubljanski študentje« (Dom in svet, 1928) zanimive dogodke med meščani in jezuitskimi študenti v l. 1682. in 1683. — Ilka Vašter-Burgerjeva je v zgodovinskem romanu »Umirajoče duše« očrtala življenje umetniških krogov v baročni Ljubljani v letih 1702—1756. — Fran Govekar pripoveduje v široko zasnovanem romanu »Svitanje« zanimive dogodke v naši domovini za prve francoske okupacije koncem 18. stol. — Jos. Jurčič in Janko Kersnik sta v »Rokovnjačih« orisala burno življenje tajne rokovnjaške družbe, ki je šarila v zač. 19. stol. v Kamniškem okraju. — Ivan Tavčar slika v zgodovinskem romanu »Izza kongresa« zanimivo družabno življenje v Ljubljani za vladarskega kongresa l. 1821.

tiskarna (Manlius) na domačih tleh pojavila v Ljubljani; odtlej je velika večina slovstvenih spisov izšla na svetlo v Ljubljani in malone večini naših slovstvenikov in kulturnih delavcev je bila Ljubljana torišče njih delavnosti. In na katero koli stran se obrneš, stoječ na Gradu, lahko vidiš v duhu rojstne kraje naših slovstvenikov in znanstvenikov.

Tam na jugu preko Sv. Ahcà je okolica Velikih Lašč, kjer so se rodili: početnik našega slovstva Primož Trubar na Raščici, pripovednik Josip Jurčič na Muljavi, pesnik, kritik in jezikoslovec Fran Levstik v Spodnjih Retjah, leposlovec Josip Stritar v Podsmreki. Na večerni strani se skriva Vrhnika, domovina Ivana Cankarja; nje okolico oživljajo Cankarjevi junaki: Hlapec Jernej, Aleš iz Razora in Kralj na Betajnovi. In na gorenjski strani tam pod Svetim Petrom nad Begunjami leži v ravnem polju Vrba, rojstna vas Franceta Prešerna, našega prvega klasika. V znožju Triglava sanjari Bohinj, domovina pisatelja-modreca Janeza Mencingerja. V Poljanah pod Blegošem je dom Ivana Tavčarja in v istem kraju na Visokem njega zadnje pokojišče. Pod Šmarjetno goro uzreš sivi Kranj, kjer počivata Prešeren in njega mlajši pesniški tovariš Simon Jenko, pesnik Sorškega polja. Tamle v Zgornji Šiški stoji še danes dom Valentina Vodnika, ki je »rodila ga Sava, Ljubljansko polje, navdale Triglava ga snežne kopé«. Tam pod Sv. Tilmom v Repnjah je zagledal luč sveta sloveči jezikoslovec Jernej Kopitar, mentor Vuka Štefanovića Karadžića. V Kamniku se je rodil lirik in dramatik Anton Medved, v Mengšu pisec »Bajk in povesti o Gorjancih« Janez Trdina,

iz Moravške pokrajine pa so prišli Prešernov sodobnik Ivan Vesel-Koseski, pripovedniki Janko Kersnik, graščak na Brdu, Fran Detela iz Moravč in Fran Maselj-Podlimbarski iz Krašnje pod Limbarsko goro, iz Zagorice pod Cicljem pa slavni matematik Jurij Vega. Tudi Ljubljana sama je domovina več veljavnih rojakov; še slavnejši pa spé večni sen na starem pokopališču pri Sv. Krištofu: Valentin Vodnik, Anton Linhart, Matija Čop, Jernej Kopitar, Janez Bleiweis, Josip Jurčič, Fran Levstik, Anton Aškerc, Josip Stritar, na novem pokopališču pri Sv. Križu pa trojica modernih pesnikov: Dragotin Kette, Josip Murn in Ivan Cankar ter narodni voditelj Janez Evangelist Krek.

In kake nade nam zbuja pogled v bližnjo bodočnost? Ljubljana se širi nezadržno vsenaokrog, zlasti na Ljubljansko polje. Ne nastajajo strnjene ulice z visokimi palačami, temveč vrtni okraji z ličnimi vilami in udobnimi malimi hišami; zaokrožena Vélika Ljubljana sega od Dravelj do Sela, od Ježice do Viča. Živahen promet z avtobusi veže vse mestne okraje med seboj in z okolico; ves železniški obrat se vrši z električnim pogonom. Nekje na Posavju je pristanišče za mednarodni aeroplanski promet. Ljubljana je utesnjena med arhitektonsko zgrajene in okrašene obrežne stene, po njih temenu se vlečejo na obeh bregovih moderna šetališča. Na Grad drži razen udobno urejenih poti tudi električna vzpenjača, na Grajski planoti in na Utrdbah so udobna šetališča in odmorišča med skrbno gojenimi nasadi. Tudi na Šmarno goro se lahko povzpneš z električnim dvigalom ali pohitiš nanjo v avtomobilu. Tujci prihajajo trumoma v deželo in v mesto — v žarišče

jugoslovanske alpinistike in turistike, ki jim nudi toliko lepega in zanimivega.

Barja v nekdanji obliki ni več: vse je rahla, rodovitna, umno obdelovana zemlja, pravcata žitnica Slovenije. V širši okolici se dvigajo visoki dimniki industrijskih podjetij. Sploh priča ves utrip življenja in prometa o podjetnosti, marljivosti in blagostanju prebivalcev.

Da bi bilo kdaj res tako! Qui vivra, verra!

VI.

Seznam knjig in spisov,

ki se v »Razgledu z Ljubljanskega Grada« omenjajo ali ki lahko služijo tistemu, ki hoče našo pokrajino temeljiteje proučevati v zemljepisnem, zgodovinskem, geološkem, kulturno-zgodovinskem in turističnem pogledu.

Rud. A n d r e j k a, Ljubljana, die Hauptstadt Sloveniens, 1929. (Izide tudi v slovenščini.)

Rud. B a d j u r a, Vodič kroz Jugoslovenske Alpe, Slovenija, 1922.

Rud. B a d j u r a, Zasavje, 1928.

Rud. B a d j u r a, Ljubljanski izleti. Zbirka 100 enodnevni izletov. (Pripravljeno za natis.)

Heinr. C o s t a, Reiseerinnerungen aus Krain, 1848.

Aug. D i m i t z, Kurzgefasste Geschichte Krains, 1886.

Jos. G r u d e n, Zgodovina slovenskega naroda. Zv. 1—6, 1910—1916.

Rob. K e r m a v n e r, Po pogorju polhograjskem in okoli Krima, 1924.

V. F. K l u n, Archiv für Landesgeschichte des Herzogtums Krain, I. Bd., 1852; II. u. III. Bd., 1854.

Ern. K r a m e r, Das Laibacher Moor, 1905.

Jos. M a l, Zgodovina slovenskega naroda. Najnovejša doba, 1928.

Ant. M e l i k, Kolonizacija Ljubljanskega Barja, 1927.

Ant. M e l l, Die historische und territoriale Entwicklung Krains vom X. bis ins XIII. Jahrhundert, 1888.

Jos. N o v a k, Šmarna gora, 1928.

Fr. O r o ž e n, Vojvodina Kranjska, Slovenska ozemlja, IV. del, 1901, 1902.

- Ant. Premenstein Sim. Rutar, Römische Straßen und Befestigungen in Krain, 1899.
- Jože Rus, Slovenska zemlja. Kratka analiza njene zgradnje in izoblike. Splošna knjižnica II, 1924.
- Walt. Schmid, Emona, I. Teil, 1914.
- Walt. Schmid, Römische Forschung in Oesterreich 1912—1924, 1926.
- Franz Schumi, Archiv für Heimatskunde, I. Bd., 1882/83; II. Bd. 1884, 1887.
- Ferd. Seidl, Kamniške ali Savinjske Alpe; 1907, 1908.
- Joh. Sima, Bilder aus Krain, I. Im Gebiete der Steiner Bahn, 1891.
- Joh. Sima, Im Billichgrazer Gebirge, 1892.
- Fried. Simony, Panorama des nordkrainischen Beckens, 1858.
- Fran Stelè, Oris zgodovine umetnosti pri Sloven-
cih, 1924.
- Vikt. Steska, Sprehod po Ljubljani, 1928.
- Iv. Šubic, Ljubljansko barje, Jahresbericht des
k. k. Obergymn. zu Laibach, 1886.
- Joh. W. Valvasor, Die Ehre des Herzogthums
Krain; I. izd. 1689; 2. izd. 1877—1879.
- Iv. Vrhovec, Ljubljanski meščanje v minulih sto-
letjih, 1886.
- Iv. Vrhovec, Die wohllobliche landesfürstliche
Hauptstadt Laibach, 1886.
- Iv. Vrhovnik (Nestor), Iz stare Ljubljane. »Jutro«,
1923, št. 272—291.

Periodični listi in zborniki.

- Argo. Zeitschrift für Krain. Landeskunde, 1892 do
1898.
- Carniola. Zeitschrift für Heimatkunde, 1908—1919.
- Geografski Vestnik. Časopis za geografijo in
sorodne vede. Izdaja Geografsko društvo v Ljub-
ljani. Od leta 1925. dalje.

Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo. Od leta 1919. dalje.

Izvestja muzejskega društva za Kranjsko, I.—XIX., 1891—1909.

Mittheilungen des historischen Vereines für Krain, I.—XXIII., 1846—1868.

Mittheilungen des Musealvereines für Krain. 1866, 1889—1907.

Planinski Vestnik. Glasilo »Slovenskega planinskega društva«. Od leta 1895. dalje.

Zbornik za umetnostno zgodovino. Od leta 1921. dalje.

Olinck Muechjakea drahtre va ston
 nje. Od lra 1912 dalje
 ravatja mxyjakea drahtre va ston
 ako lra 1912 dalje
 Mittheilungen des Historischen Vereins
 des Kreises L. 1888. 1889. 1890. 1891.
 Mittheilungen des Historischen Vereins
 des Kreises L. 1892. 1893. 1894. 1895.
 Mittheilungen des Historischen Vereins
 des Kreises L. 1896. 1897. 1898. 1899.
 Mittheilungen des Historischen Vereins
 des Kreises L. 1900. 1901. 1902. 1903.
 Mittheilungen des Historischen Vereins
 des Kreises L. 1904. 1905. 1906. 1907.
 Mittheilungen des Historischen Vereins
 des Kreises L. 1908. 1909. 1910. 1911.
 Mittheilungen des Historischen Vereins
 des Kreises L. 1912. 1913. 1914. 1915.

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

Kazalo

Predgovor	stran 5
Moto	» 7
I. Položaj Grada	» 8
II. Pristop na Grad in obhod po njem	» 12
III. Mesto in obmestje	» 17
IV. Okolica in obzor:	
A. Krimski sektor	» 29
B. Triglavski sektor	» 35
C. Kamniški sektor	» 40
V. Kulturno-zgodovinski pogledi	» 47
VI. Seznam knjig in spisov	» 59

COBISS %042%000

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

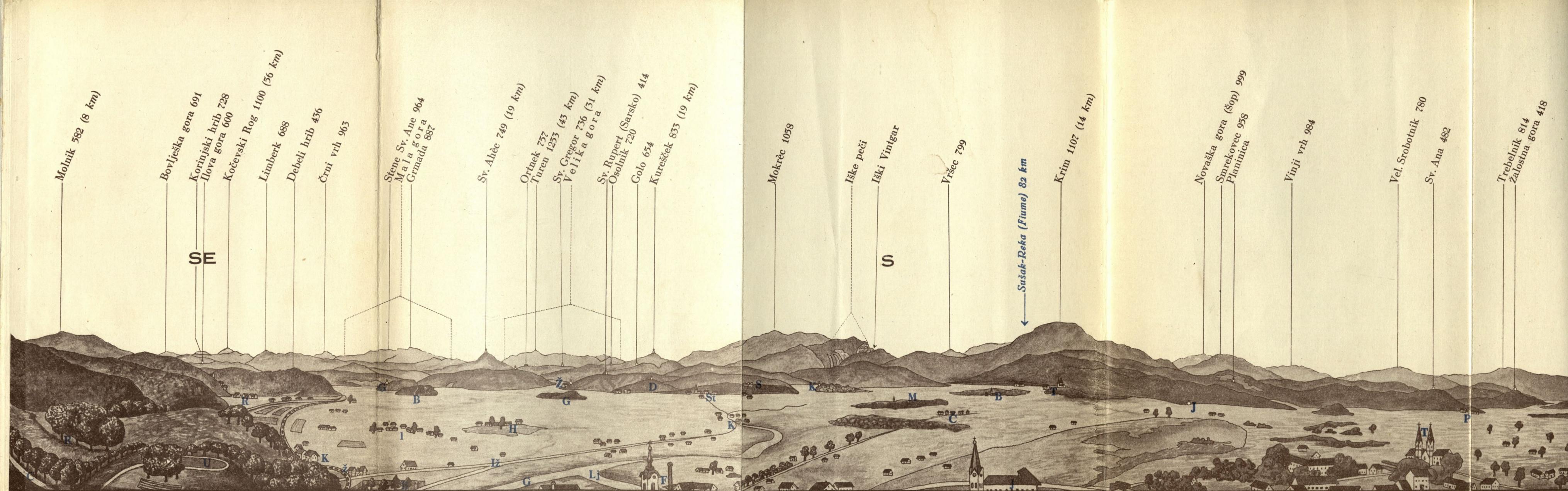
00000438279

Knjiga

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

Predgovor
I. Polotaj Gleda
II. Prilog na Grad in obcina
III. Mesto in okolica
IV. Okolica in obcina
A. Kmetijski sektor
B. Priglavski sektor
C. Kmetijski sektor
V. Kulturno-razvednost
VI. Sorazmerni knjige in

Molnik 582 (8 km)

Bovlješka gora 691

Korinjski hrib 728
Ilova gora 600

Kočevski Rog 1100 (56 km)

Limberk 688

Debeli hrib 436

Črni vrh 963

SE

Stene Sv. Ane 964
Mala gora
Grmada 887

Sv. Alhec 749 (19 km)

Ortnek 757
Turen 1253 (43 km)

Sv. Gregor 736 (31 km)
Velika gora

Sv. Rupert (Sarsko) 414
Osolnik 720

Golo 654
Kurešček 833 (19 km)

Mokreč 1058

Iške peči

Iški Vintgar

S

Vršec 799

Sušak-Reka (Fiume) 82 km

Krim 1107 (14 km)

Novaška gora (šop) 999
Smrekovec 958
Planinica

Vinji vrh 984

Vel. Srobotnik 780

Sv. Ana 482

Trebelnik 814
žalostna gora 418

Regalijev gaj
Cesta na Grad

Rudnik
Utrdbe (Šance) 372
Dol. železnica
„ Kolodvor

Gumnišče
Babna gorica 322
Ilovica
Botan. vrt

Želimlje
Grmez 317
Hauptmanica
Ižanska cesta
Ljubljana
Gruberjev prekop

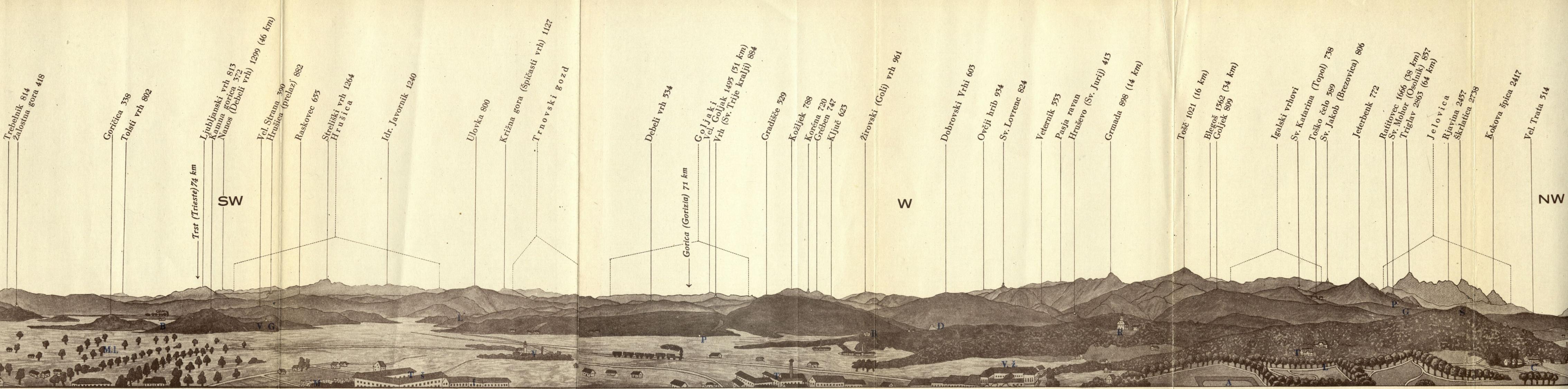
Dobravica 435
Studeneč (Iž)
Karolinska zemlja (Volar)
Sv. Florj. cerkev

Sonek (Iž. grad)
Sv. Križ (Iška vas)
Matena

Brest
Črna vas
Tomišelj
Sv. Jakoba cerkev

Št. Janž

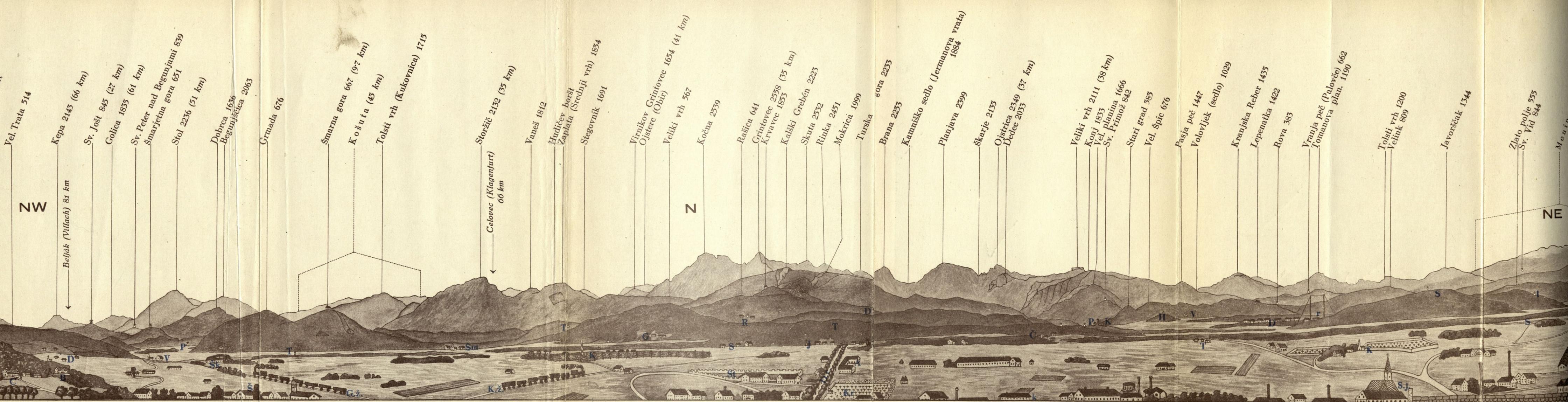
Podpeč
Trnovska cerkev

Trebelnik 814 žalostna gora 418
 Goričica 338 Tolsti vrh 802
 Ljubljanski vrh 813 Kamna gorica 372 Nanos (Debeli vrh) 1299 (46 km)
 Vel. Strana 390 Hrušica (prelaz) 882 Raskovec 655
 Strelški vrh 1264 Hrušica
 Idr. Javornik 1240
 Ulovka 800 Križna gora (špicasti vrh) 1127 Trnovski gozd
 Gorica (Gorizia) 71 km
 Debeli vrh 534 Goljaki Vel. Goljak 1495 (51 km) Gradisce 529 Kozljek 788 Koréna 720 Grében 747 Ključ 623
 žirovski (Goli) vrh 961 Dobrovske Vrh 603 Ovcji hrib 934 Sv. Lovrenc 824
 Veternik 553 Pasja ravan Hrušovo (Sv. Jurij) 413 Grmada 898 (14 km)
 Tošč 1021 (16 km) Blegoš 1562 Goljek 809 (34 km)
 Igalski vrhovi Sv. Katarina (Topol) 738 Toško čelo 589 Sv. Jakob (Brezovica) 806 Jeterbenk 772
 Ratitovec 1666 (38 km) Sv. Mohor (Osolnik) 857 Triglav 2863 (64 km) Jelovica Rjavina 2457 Škrlatica 2738
 Kokova špica 2417 Vel. Trata 514

Mestni log Bistra Vnanje Gorice Mirje (rim. zid) Tehn. sred. šola Log 370 Tehn. fakulteta Vič
 Podsmreka Tobačna tvornica Bokalce Dobrova Vel. županstvo Rožnik 393
 »Atena« (igrišče) Tivolski grad Sv. Jakob 588 (Petelinjec) Golo brdo 459 Šišenski vrh 428 »Cekinov« g

R A Z G L E D Z L J U B L J A

428 Dravlje Pirniče Šiška Tacen Gor. železnica Šmartno Sv. Tilen (Repnje) Gameljne Rašica Tabor 368 Dobeno
 Cekinov grad Bellevue Št. Vid Škofjevi zavedi Kamniška železnica Kleče Savlje Ježica Art. voj. Stadion Dunajska c. Sv. Krištof
 Črnuče Kamnik (Žale) Volčji potok Domžale Soteški hrib 407 Ivan
 Gl. kolodvor Podgorje Holmec 394 Tomačevo radio-post. Sv. Križ (pokopališče) Srca Jez. cerkev Sava

A N S K E G O R A G R A D A

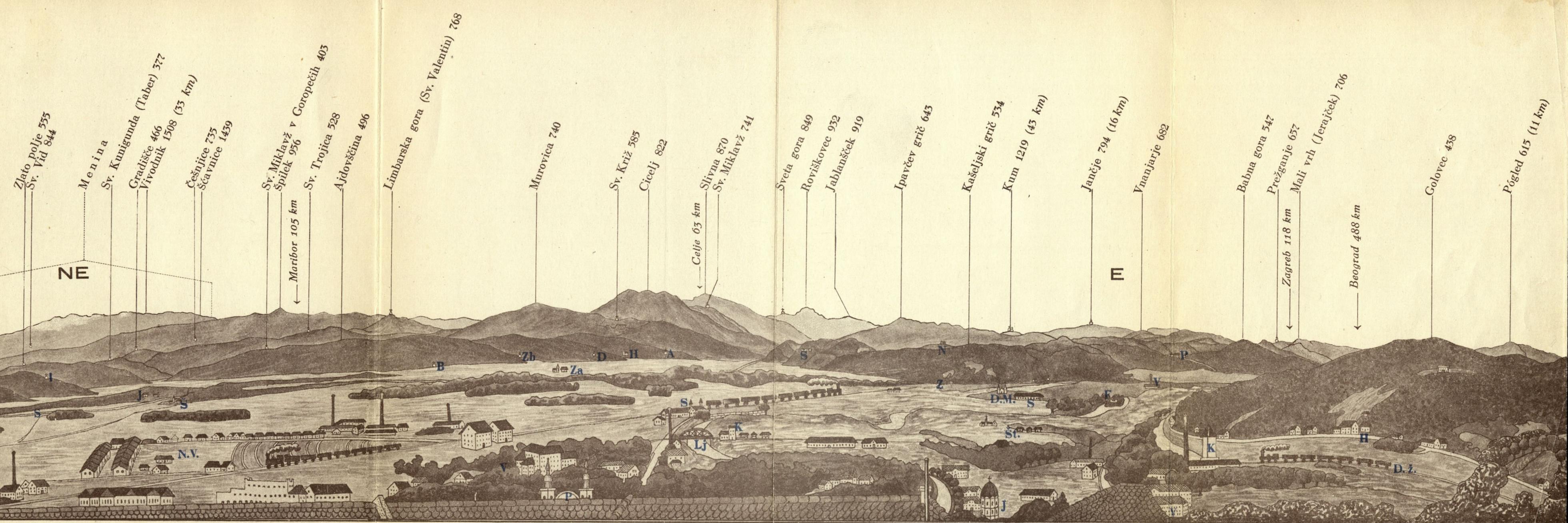
NW

N

NE

Vel. Trata 514
 Kopa 2143 (66 km)
 Sv. Jošt 845 (27 km)
 Golica 1835 (61 km)
 Sv. Peter nad Begunjami 839
 Šmarjetna gora 651
 Stol 2236 (51 km)
 Dobroča 1656
 Begunjska 2063
 Grmada 676

Šmarna gora 667 (9.7 km)
 Košuta (45 km)
 Tolsti vrh (Kukovnica) 1715
 Storžič 2132 (35 km)
 Celovec (Klagenfurt) 66 km
 Vaneš 1812
 Hudičev boršt
 Zaplata (Srednji vrh) 1854
 Stegovnik 1691
 Virnikov Ojsterc
 Grintovec 1654 (41 km)
 Veliki vrh 567
 Kočna 2539
 Rašica 641
 Grintovec 2558 (35 km)
 Krvavec 1853
 Kalski Greben 2223
 Skuta 2532
 Rinka 2451
 Mokrica 1999
 Turska
 Brana 2253
 Kamniško sedlo (Jermanova vrata) 1884
 Planjava 2399
 Škarje 2135
 Ojstrica 2349 (37 km)
 Dedec 2033
 Veliki vrh 2111 (58 km)
 Konj 1833
 Vel. planina 1666
 Sv. Primož 842
 Stari grad 585
 Vel. Špic 676
 Pasja peč 1447
 Volovljek (sedlo) 1029
 Kranjska Reber 1435
 Lepenatka 1422
 Rova 383
 Vranja peč (Palovče) 662
 Tomanova plan. 1190
 Tolsti vrh 1200
 Velink 809
 Javorščak 1344
 Zlato polje 555
 Sv. Vid 844
 Menin

Zlato polje 555
Sv. Vid 844

Menina

Sv. Kunigunda (Taber) 377

Gradisce 466
Vivodnik 1508 (33 km)

Češnjice 735
Ščavnice 1459

Sv. Miklavž v Goropečih 403
Špilek 956

Maribor 105 km

Sv. Trojica 528

Ajdovščina 496

Limbarska gora (Sv. Valentin) 768

Murovica 740

Sv. Križ 585

Cicelj 822

Celje 63 km

Slivna 870

Sv. Miklavž 741

Sveta gora 849

Roviškovec 932

Jablansček 919

Ipavčev grič 643

Kašeljki grič 534

Kum 1219 (43 km)

Jančje 794 (16 km)

Vnanjarje 682

Babna gora 547

Prežganje 657

Mali vrh (Jerajček) 706

Beograd 488 km

Golovec 438

Pogled 615 (11 km)

NE

E

Ihan
S a v a

Sv. Jakob
Šmartno
Novi Vodmat

Beričevo

Zaboršt
Zadobrova
Vodmat

Sv. Helena (Dolsko)
Dol

Sv. Agata
Selo
Ljubljana

Kodeljevo

Stari grad

Novi grad 455
Zalog

D. M. v Polju
Studenc
Štepanja vas
Sv. Jožefa cerkev

Fužine

Pečar (Ilovke)
Vevče

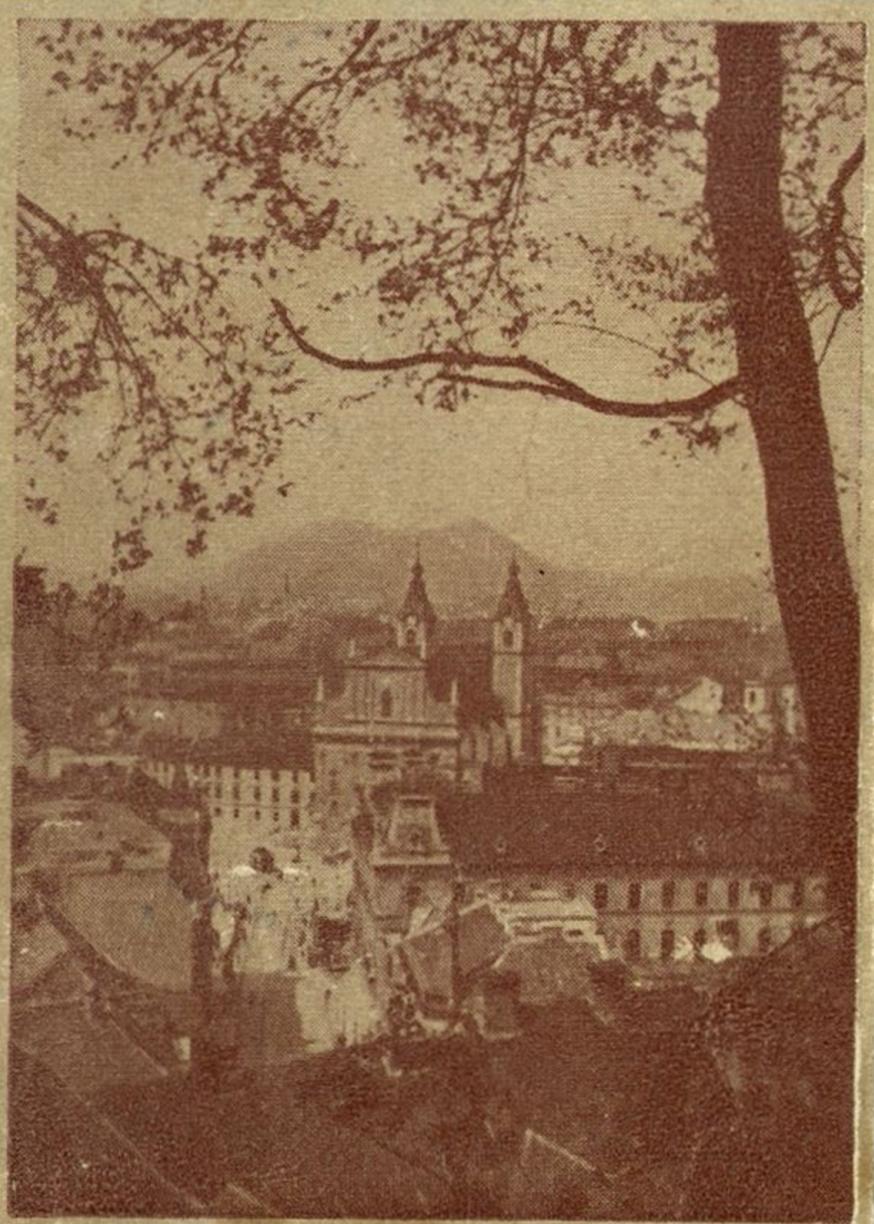
Klavnica
Vojašnica Kralja Petra I.

Hradeckega vas
Dolenjska železnica

43235

RAZGLED

Z
LJUBLJANSKEGA
GRADA

G. župniku D. Vrhovniku,
odličnemu preiskovalcu in
poznavalcu ljubljanske
žgodovine,

24/5-29. poklanja se vam
vsestr.

MS

